

Vitolds Muižnieks

ARHEOLOĢISKĀS LIECĪBAS
PAR 14.–18. GS.
APBEDĪŠANAS TRADĪCIJĀM
MŪSDIENU LATVIJAS TERITORIJĀ

14.–18. gs. apbedījumu vietas ir uzlūkojamas par atsevišķu arheoloģisko pieminekļu grupu, kas sniedz nozīmīgu informāciju viduslaiku un agro jauno laiku materiālās un garīgās kultūras izpētē. Līdzšinējos pētījumos viduslaiku un agro jauno laiku iedzīvotāju reliģiskās dzīves dažādi aspekti galvenokārt analizēti, vadoties pēc rakstīto avotu un folkloras liecībām. Arheoloģiskais materiāls izmantots pamatā tikai pašu arheologu darbos. Daļēji tas skaidrojams ar to, ka līdz pat 20. gs. otrajai pusei 14.–18. gs. apbedīšanas vietu arheoloģiskā materiāla bāze nav bijusi pietiekama, lai veiktu plašākus secinājumus. Tāpat garīgās dzīves norišu pētniecība pēc Otrā pasaules kara – Padomju Savienības pastāvēšanas laikā nebija no aktuālākajām un vēlamākajām izpētes tēmām. Toreiz lielāka uzmanība tika pievērsta materiālajai kultūrai, etniskajiem procesiem un ar saimniecisko dzīvi saistītajiem jautājumiem. Pēdējo 20 gadu laikā pēc politiskajām pārmaiņām un izmaiņām ideoloģiskajās nostādnēs ievērojami palielinājies viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietu arheoloģiskā materiāla analīzei veltīto publikāciju skaits. To vidū vēsturisko laiku apbedīšanas vietu arheoloģiskās liecības izmantotas mūsdienu Latvijas teritorijas 14.–18. gs. iedzīvotāju apbedīšanas tradīciju raksturošanai. Šī raksta ietvaros mēģināts ilustrēt viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas vietu arheoloģiskā materiāla iespējas garīgās dzīves norišu izpētē un tā nozīmi rakstīto avotu un folkloras materiāla analizē.

ARHEOLOĢISKAIS MATERIĀLS
UN CITAS AVOTU GRUPAS

Tagadējā Latvijas teritorijā arheoloģiskie izrakumi veikti vairāk nekā 230 14.–18. gs. apbedīšanas vietās, atsedzot aptuveni 15 000 apbedījumu.¹ Šobrīd ir uzkrājusies pietiekami plaša arheoloģiskā materiāla avotu bāze, lai analizētu dažādus materiālās un garīgās kultūras

aspektus noteiktā laika posmā atsevišķu reģionu un visas tagadējās Latvijas teritorijas mērogā. Atšķirībā no aizvēstures perioda pētniecības vēsturisko laiku arheoloģijā pastāv lielākas iespējas salīdzināt arheoloģisko materiālu ar citām avotu grupām. Neskatoties uz to, ka 14.–18. gs. notikumu izpētē arheoloģijai vairs nav noteicošā nozīme, tomēr atsevišķos momentos arheoloģija var ievērojami papildināt rakstīto avotu liecības, jo tie vienlīdz plaši neatspoguļo visus sabiedriskās dzīves aspektus. Rakstītie avoti vairāk satur informāciju par politiskajiem un saimnieciskās dzīves notikumiem, kas lielākoties atspoguļo augstāko aprindu un pilsētu iedzīvotāju dzīves apstākļus. Mazāk informācijas gūstams par ikdienas dzīvi, tajā skaitā arī Latvijas 14.–18. gs. pamatiedzīvotāju garīgās dzīves norisēm.² Arheoloģisko izrakumu materiāls šajā ziņā ļauj izvērtēt situāciju ilgākā laika posmā, sākot ar neseno pagātni līdz pat aizvēsturei, kā arī sasaistīt arheoloģisko materiālu ar rakstīto avotu un folkloras liecībām.

RAKSTĪTIE AVOTI

Senākās rakstīto avotu ziņas par vietējo iedzīvotāju reliģiju un tradīcijām ir atrodamas 13., 14. gs. hronikās, pāvestu bullās un līgumos.³ Parasti tie ir lakoniski apraksti bez tuvāka sniegtu liecību iztirzājuma. Tajos ietvertā informācija ir vispārīga, nesatur nianšes, pēc kurām varētu precizēt apraksta piederību vienai vai otrai tautai. Šķiet, ka 13., 14. gs. autori apzināti izvairījušies no seno kultu un tradīciju detalizētas aprakstīšanas un plašāka apskata. Svarīgāk bija aplūkot ar kristīgās ticības izplatīšanu saistītos notikumus, nevis analizēt pagānu tautu reliģisko dzīvi. Sākot ar 15. gs., rakstīto avotu klāsts pakāpeniski pieaug un liecības kļūst arvien detalizētākas un konkrētākas. Šajā un vēlākajos gadsimtos plašāku informāciju sniedz ceļotāju apraksti un ar katoļu, luterāņu baznīcu darbību saistīti dokumenti (baznīcas sinožu lēmumi, vizitāciju protokoli, draudžu hronikas, jezuītu anāles u.c.).⁴ Neskatoties uz rakstīto avotu skaita pieaugumu, tomēr jānorāda vairāki trūkumi, ar kuriem nākas saskarties, atsaucoties uz šiem avotiem. 16.–18. gs. hroniku un zemju vēstures aprakstu autori bieži izmantojuši agrākus sacerējumus, tos nekritiski iestrādājot vai pārpublicējot savos darbos. Rezultātā viņu sniegtās liecības ir grūti sasaistīt ar noteiktu vietu, teritoriju vai konkrētu laiku. Vienas vai otras cilts tradīcijas pierakstītas vairākām tautām. Piemēram, vairākos 16. gs. sacerējumos, kuros aprakstīta lietuviešu un latviešu mitoloģija, par paraugu kalpojusi Prūsijā 16. gs. sākumā sarakstītā tā dēvētā “Sudaviešu grāmatiņa” (*“Das Sudauerbüchlein”*). Šī darba tapšanas laiks nav precīzi zināms, iespējams, tas sarakstīts 16. gadsimta pirmajā pusē. Darba rašanās apstākļi ir cieši saistīti ar reformāciju Prūsijā un, iespējams, atspoguļo luterāņu baznīcas pirmo rīkoto vizitāciju rezultātus.⁵

Darbā iekļauti seno dievu, mirušo apbedīšanas tradīciju un to pieņemšanas gadadienu svinību apskati. Analizējot vēlākus – 16., 17. gs. rakstītos avotus, var pamanīt, ka atsevišķus bērū tradīciju elementus savos sacerējumos izmantojuši vairāki autori (Johans Maļeckis (1551), Matīss Strijkovskis (1582) u.c.).⁶

16., 17. gs. populāra kļūst vietējo tradīciju salīdzināšana arī ar svešzemju, galvenokārt antīko (grieķu un romiešu) mitoloģiju, kas tā laika autoriem bija labāk pazīstama. Piemēram, jezuītu annālēs atzīmējama vairākkārtēja atkārtotās un ar baltu mitoloģiju nesaistītu tēlu minēšana. Jesuītu tēvu Johana Stribinga un Ertmaņa Tolgsdorfa 1606. gada ziņojumos un Cēsu bīskapijas 1613. gada draudžu vizitācijā iekļautajos bērū aprakstos ir norādīts, ka kapā tiek likta nauda – samaksai pārcēlājam (Haronam) un maizes klaips Cerberam – paradīzes vārtu sargam.⁷ Līdzīgi arī Kurzemes un Zemgales hercogistes superintendents Pauls Einhornš vairākos savos sacerējumos 17. gs. latviešu tradīciju skaidrošanā atsaucies uz antīko tautu mitoloģiju.⁸

Tāpat vēra ņemami ir rakstīto avotu tapšanas apstākļi, laiks, kā arī to autoru konfesionālā piederība. Reformācijas un kontrreformācijas gaitā kristīgajā mācībā tika ieviestas korekcijas, kas atšķīrās no viduslaiku reliģiskās dzīves prakses. Gan katoļu, gan luterāņu autoru darbos kritizēts vietējo iedzīvotāju reliģiskais sinkrētisms, kas bija veidojies viduslaikos. Īpaši asi pret tā dēvētajiem katoļu laiku māņiem vērsās luterāņu baznīcas pārstāvji. Par minētajām rakstīto avotu satura īpatnībām ir rakstījuši vairāki pētnieki. Tostarp Vilhelms Manharts un Norberts Vēļus ir veikuši plašu ar prūšu, leišu un latviešu mitoloģiju saistīto rakstīto avotu apkopošanu un analīzi.⁹

FOLKLORAS MATERIĀLS

Bez rakstītajiem avotiem vēl jāmin folkloras materiāls, kas plaši izmantots mitoloģijas pētījumos.¹⁰ Atšķirībā no rakstītajiem avotiem šī avotu grupa satur dažādu laiku informāciju, kura grūti nošķirama un datējama. Tāpat mūsdienās lielākoties paliek neskaidrs izteikto domu saturs un konteksts. Par šo problemātiku rakstījuši vairāki pētnieki, nonākot pie atšķirīgiem secinājumiem.¹¹ Folkloras materiāla interpretācija dažkārt bijusi atkarīga no katra pētnieka subjektīvās pieejas un interesēm. Nereti folkloras liecības nekritiski izmantotas aizvēstures izziņāšanā un skaidrošanā, tautasdziesmās iekļauto informāciju nepamatoti salīdzinot ar neatminamu pagātnei (akmens, bronzas un dzelzs laikmetu). Šāda pieeja galvenokārt vērojama folkloras pētnieku un atsevišķu arheologu darbos, kuri veikuši arheoloģisko un folkloras liecību sasaisti. Piemēram, Kārlis Straubergs, atsaucoties uz A. Karnupu un F. Balodi, neadekvāti salīdzinājis tautasdziesmās ietvertās informācijas saistību ar agrā dzelzs laikmeta tradīciju mirušos apglabāt

uzkalniņu kapulaukos.¹² Tāpat arī L. Adamovičs saskatījis līdzību ar agrā dzelzs laikmeta uzkalniņiem un tautasdziesmās minētajiem smilšu namiem – smilšu kalniņiem.¹³ Savukārt K. Polis tautasdziesmas datējis vēl agrāk – ar akmens un bronzas laikmetu.¹⁴ Domājams, ka folkloras liecības daudz objektīvāk būtu sasaistīt ar nesenās pagātnes notikumiem, ticējumiem un tradīcijām. Savā ziņā veiksmīgi tas izdevies filologam K. Polim. Neskatoties uz to, ka viņš savā darbā centies rekonstruēt aizvēstures priekšstatus par Dievu, dvēseli un nāvi, rezultāts tomēr sasniegts pretējais. Nodaļā par dvēseli autors raksturojis krietni vēlākus uzskatus, kas liecina jau par kristīgās ticības atstāto iespaidu folkloras materiālā un viduslaikos radušos reliģisko sinkrētismu.¹⁵ Vairāki arhaiski elementi, kā dvēseles materializēšana, priekšlaicīgi, nelāgos apstākļos mirušo demonizēšana, rūpes par mirušajiem, to uzlūkošana par pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem u.c., nebija sveši arī pārējā kristīgajā Eiropā.¹⁶ Jauktu reliģisko priekšstatu noturība, kas atspoguļojas folkloras liecībās un rakstītajos avotos, vērojama arī 14.–18. gs. apbedīšanas vietu arheoloģiskajā materiālā.

ARHEOLOĢISKĀS LIECĪBAS

Rakstīto avotu un folkloras materiāla iespējas garīgās kultūras izpētē nav pārvērtējamas. Katrai avotu grupai ir savi trūkumi un arī priekšrocības. Atsevišķu avotu nozīme nav absolutizējama, objektīvu rezultātu var iegūt, veicot kompleksu analīzi. Arheoloģiskais materiāls šajā ziņā var sniegt informāciju par apbedīšanas tradīciju atsevišķu elementu izzušanas vai saglabāšanās laiku, precizējot rakstīto avotu un folkloras liecības. Piemēram, 16. gs. vidū izdotā Sebastiāna Minstera “Kosmogrāfija”, kas no 1544. līdz 1650. gadam pieredzējusi 46 izdevumus sešās valodās, vēlāku autoru darbos vairākkārt citēta saistībā ar cirvja novietošanu mirušajam kapā kopā ar retorisku novēlējumu – “lai aizgājējs ar to dodoties uz citu pasauli, kur viņš par vāciešiem būšot kungs un pavēlnieks, tāpat kā tie ir bijuši valdnieki šajā pasaulē”.¹⁷ Līdzīga veida izteikumi atrodami vairāku citu autoru bērū aprakstos (M. Beļška (1564), M. Strijkovska (1582), D. Fabrīcija (1611/1620), J. Lasicka (1615), K. Kelha (1695) un J. A. Hilzena (1750) darbos).¹⁸ Neskatoties uz rakstīto avotu liecībām, līdzšinējie pētījumi vēsturisko laiku apbedīšanas vietās nav apstiprinājuši ieroču līdz došanu kapā 17., 18. gadsimtā. Šī laika apbedījumos cirvji vairs netiek atrasti.

Līdzīgi arheoloģiskais materiāls ļauj datēt arī folkloras liecības, noteikt atsevišķu tradīciju izzušanas laiku, savukārt citu – ilgstošu noturību. Piemēram, naži, kas no apbedījumu inventāra izzūd 17., 18. gs. gaitā, kā kapu piedevas nav minēti arī folkloras materiālā. Savukārt monētas, kas konstatētas jau dzelzs laikmeta apbedījumos un sastopamas vēl 19. gs. kapos, atzīmētas arī tautas ticējumos.¹⁹

Analizējot 14.–18. gs. apbedīšanas vietu materiālu, jākonstatē, ka folkloras liecības maz ko var sniegt hronoloģiski senāko apbedījumu raksturošanā. Tautasdziesmās un ticējumos neatspoguļojas vairākas ieražas, piemēram, mirušo kremācija, vairāku priekšmetu kategoriju līdzī došana kapā u.c., kas praktizētas vēl salīdzinoši nesenā pagātnē (15.–17. gs.). Tāpat tautasdziesmās lietotie formulējumi bieži neatklāj saktu, gredzenu, zobenu u.c. priekšmetu reālo izskatu. Folkloras materiāls nesatur pārlicinošu un precīzu informāciju, lai veiktu šī avota tiešu sasaisti ar arheoloģiskajām liecībām aizvēsturē. Krietni nozīmīgāks avots tas ir reliģisko priekšstatu, pasaules izpratnes, tradīciju izpētē, kas ievērotas vēl salīdzinoši nesenā pagātnē un ko tikai daļēji spēj atklāt arheoloģija.

Arheoloģisko izrakumu materiālā tieši neatklājas rituāla gaita, motivācija un daudzi citi faktori, kas pastāvējuši nāves brīdī, izvadot, apglabājot un vēlāk pieminot mirušos.²⁰ Izrakumu laikā mēs sastopamies jau ar rezultātu – noslēgtu procesu, kas līdz mūsdienām ir nonācis statiskā nemainīgā veidā. Atsegtie apbedījumi un iegūtie atradumi paši par sevi ir objektīvi rādītāji, kas atspoguļo noteikta laika apbedīšanas veidu, materiālo kultūru, etnisko piederību u.c. Arheoloģiskais materiāls šajā ziņā nav ierobežots, tas sniedz liecības ne tikai par atsevišķu sociālo grupu vai to pārstāvju dzīvesveidu un tradīcijām. Pētījumi arheoloģiskajos objektos ļauj spriest par visu sabiedrību kopumā. Rezultāti ir atkarīgi no fiksācijas veida un metodēm, izrakumu apjoma un materiāla atlases. Ar atklājumu fiksāciju arheoloģiskais materiāls tiek pakļauts arī subjektīviem faktoriem, ko nosaka pētnieka intereses, zināšanu līmenis, dokumentēšanas veids u.c. Arī vēlāk, veicot jau izrakumu rezultātu apkopošanu, katra pētnieka pieeja var būt subjektīva atkarībā no individuāliem un blakus faktoriem, kā arī no tā, kam pakārtots darba mērķis un uzdevumi. Arheoloģiskais materiāls galvenokārt reprezentē materiālās kultūras liecības. Ar lietisko avotu izpēti asociējas arī arheoloģija kā vēstures zinātnes nozare. Garīgās dzīves norises lielākoties atspoguļojas pastarpinātā veidā, vadoties pēc atsevišķām normām, kuras ievērotas, apglabājot mirušos.

APBEDĪŠANAS KRITĒRIJI (NORMAS)

Arheologu, etnogrāfu un folkloras pētnieku darbos apbedīšanas tradīcijas parasti tiek skaidrotas ar dažādu ticējumu un normu kopumu, kas tiek ievērots miršanas brīdī, sagatavojot, izvadot, apglabājot un pieminot mirušos.²¹ Apbedīšanas tradīciju uzdevums ir nodrošināt pāreju no esošā stāvokļa nākamajā. Šajā ziņā bēres ir līdzīgas kristībām, kāzām un citiem pārejas rituāliem.²² Arheoloģiskajā materiālā atspoguļojas tikai atsevišķi apbedīšanas tradīciju elementi. Piemēram, par mirušo sagatavošanu liecina to guldīšana šķirstā ar apģērbu, kapa

piedevām vai bez tām. Apbedīšanas aktu atspoguļo mirušo novietojums kapā, orientācija, virszemes konstrukcijas (uzkalniņi, akmeņu krāvumi), simboli, ziedojumi kapa bedres robežās, aizbērumā u.c. Tāpat, vadoties pēc apbedīšanas vietās dažkārt atsegtajiem pavardiem, kapa bedru aizbērumā atrastajām oglītēm un māla trauku lauskām, var spriest par kapa vietā noturētajiem mielastiem un ar apbedīšanas vietu sagatavošanu un mirušo pieminēšanu saistītajiem rituāliem.

Apskatāmā perioda apbedīšanas tradīciju analizē vērā ņemams ir kristīgās ticības atstātais iespaids. Vēsturnieku un arheologu darbos par kristīgās ticības ietekmes pamatkritērijiem bēru tradīcijās tiek pieņemta apbedīšana nesadedzinātā veidā jeb mirušo inhumācija, kapu orientācija rietumu virzienā, ar virzienā uz austrumiem vērstu skatu, apbedīšana liķautā, bez kapa piedevām, mirušo apbedīšana baznīcās un pie tām iesvētītās kapsētās.²³ Šie kritēji atbilst viduslaiku un jauno laiku baznīcas noteiktajām normām, kuras pēc kristīgās ticības pieņemšanas pakāpeniski ieviesās daudzu zemju iedzīvotāju apbedīšanas tradīcijās. Vadoties pēc tām, tiek vērtēta kristīgās ticības izplatīšanās dinamika un atstātais iespaids.²⁴ Minētie kritēriji izmantoti arī tagadējās Latvijas teritorijas viduslaiku un jauno laiku apbedīšanas tradīciju raksturošanā.²⁵ Bez tiem atsevišķi izdalāmas vēl vairākas citas pazīmes, piemēram, mirušo apbedīšana dēļu šķirstos, kas plašāk ieviešas pēc 13. gs., izmaiņas mirušo roku novietojumā, apbedīšanas vietu iekārtojumā, plānojumā u.c.²⁶ Acīmredzot tās līdzīgi atspoguļo kristīgās ticības atstāto iespaidu apbedīšanas tradīcijās, tomēr atšķirībā no iepriekš minētajām normām nav absolutizējamas, jo to ievērošanā pastāvējušas lielākas atkāpes un variācijas iespējas.

MIRUŠO KREMĀCIJA UN INHUMĀCIJA

Pirms tagadējās Latvijas teritorijas kristianizācijas mirušo kremāciju viskonsekventāk ievērojusi tikai viena no maztautām – kurši. Lībiešu apdzīvotajos novados ugunskaņi sastopami 20–30% apbedījumu. Zemgaļiem, latgaļiem un sēļiem to ir vēl mazāk.²⁷ Pēc 13. gs. notikumiem atsacīšanās no mirušo kremācijas visātrāk norisēja novados, kur tā tika praktizēta retāk. Piemēram, Austrumlatvijā mirušo kremācijas tradīcija izzūd 13. gs. gaitā, kamēr Kurzemē tā praktizēta līdz 15. gs. sākumam. Jāatzīmē, ka 13. gs. ugunskaņi vēl sastopami pie pirmajām kristīgo kapsētām, kas ierīkotas pie bīskapa Meinarda un Bertolda laikā celtajām baznīcām Ikšķilē un Mārtiņsalā.²⁸ Livonijas Indriķa 13. gs. hronikā atrodams interesants fakts, ka mirušo dedzināšana praktizēta saistībā ar svešumā kritušo karavīru transportēšanu. Šādi no Igaunijas uz Līvzemi tika pārvestas Turaidas vecākā Kaupo mirstīgās atliekas.²⁹ Hronikā diemžēl plašāk nav aprakstīta kremācijas gaita un motivācija – vai šāda prakse ievērota, respektējot lībiešu vēlā

dzelzs laikmeta apbedīšanas tradīcijas, vai aiz praktiskiem nolūkiem, lai atvieglotu mirstīgo atlieku transportēšanu. Katrā ziņā hronikas tekstā norādīts, ka Kaupo kauli (*ossa*) tika apglabāti Kubeselē. Krusta karu laikā ir zināmi vairāki līdzīgi gadījumi, kad sadalīti un vāriti mirušo valdnieku un augstāko garīdznieku liķi, lai miesu atdalītu no kauliem un tos ērtāk varētu nogādāt un apglabāt dzimtenē.³⁰ Indriķa hronikā aprakstītais gadījums varētu liecināt par sociālā statusa atspoguļojumu apbedīšanas tradīcijās, jo Kaupo hronikā minēts kā *quasi rex et senior* (it kā valdnieks un vecākais).³¹

14. gs. rakstītajos avotos vairākkārt atzīmēti Vācu ordenim adresēti pārmetumi, ka tā locekļi sadedzinot kaujā kritušos biedrus. Piemēram, Vartberges Hermana Livonijas hronikā norādīts, ka 1375. gada karagājienā uz Lietuvu tika nogalināti 25 ordeņa brāļi. Livonijas ordeņa landmaršals kopā ar viņam padotajiem kritušo liķus sadedzinājis un devies tālāk.³² Iespējams, ka Vācu un Livonijas ordeņa pārstāvji praktizējuši līdzīgu tradīciju, kā to veica, transportējot augstāko aprindu pārstāvjus, bet nav izslēgts, ka līdz ar vietējo iedzīvotāju – lībiešu, kuršu un prūšu iekļaušanu ordeņa aprindās tika aizgūta un praktizēta mirušo kremācija. Šāds pieņēmums nerunā pretī arī arheoloģiskajam materiālam, jo pēdējie ugunskaņi kuršu apdzīvotajā teritorijā sastopami vēl 15. gs. sākumā.³³ Šādu īpatnību 15. gs. sākumā pamanījis arī franču ceļotājs – bruņinieks Žilbērs de Lanuā.³⁴ Acīmredzot viņa novērojumi nav saistāmi ar vienu vai atsevišķām kopienām, kuras zinātniskajā literatūrā nepamatoti tiek identificētas ar kuršu ķoniņiem, bet gan vairāk liecina par izņēmuma gadījumiem, kas kuršu apdzīvotajās zemēs saglabājušies seno bēru tradīciju ietekmē. Iespējams, ka to sekmēja Livonijas ordeņa pārstāvju attieksme un ieinteresētība. Kurši krusta kara akcijās, sākot ar 13. gs. vidu, tika iesaistīti biežāk nekā citu etnisko grupu pārstāvji.³⁵ Par to viņi saņēma lēņus, kā arī baudīja dažādas brīvības. Situācija mainījās līdz ar ordeņa varas un ietekmes mazināšanos. Acīmredzot ugunskaņu tradīcijas izzušana ir skaidrojama ar izmaiņām Livonijas iekšpolitiskajā dzīvē. Līdz ar Lietuvas kristīšanu mazinājās ordeņa politiskā ietekme un spriedze, kas vairāk nekā gadsimtu izpaudās konfliktā starp Livonijas ordeni un arhibīskapu.³⁶ 15. gs. sākumā tika sasauktas baznīcas sinodes (1428., 1437. g.), kurās izskatīja ar vietējo iedzīvotāju garīgo dzīvi saistītus jautājumus.³⁷ Šī laika dokumentos mirušo kremācija vairs netiek minēta, acīmredzot tā šajā laikā arī izzūd.

Par maldīgu būtu jāuzskata arheoloģiskajā literatūrā bieži atzīmētais pieņēmums, ka kurši savus mirušos konsekventi dedzinājuši līdz 14. gs. beigām.³⁸ Līdzšinējie pētījumi ļauj domāt, ka pāreja no ugunskaņu tradīcijas uz skeletapbedījumiem norisējusi jau 13. gadsimtā. Agrākie skeletkaņi kuršu apdzīvotajā teritorijā zināmi no 13. gs. sākuma.³⁹ Labāk pētīti hronoloģiski nedaudz vēlāki – 13./14. gs. mijas skeletapbedījumi ar kuršiem raksturīgu materiālo kultūru. Līdz šim

tie vairāk zināmi Kurzemes ziemeļdaļā (Dundagas Laukmuiža, Ance, Puzes Lejaskrogs), sastopami arī centrālajā daļā (Cīravas Bučas) un Daugavas lejtecē (Rīga).⁴⁰ Šīs pieminekļu grupas skaidrojumu apgrūstina sasaistes trūkums ar agrāka perioda senkapiem. Pagaidām nav izdevies atsegt šādus apbedījumus vēlā dzelzs laikmeta Kurzemes lībiešu un kuršu kapulaukos. Tie ierīkoti jaunās – ar agrākiem senkapiem tieši nesaistītās vietās. Iegūtie savrupatradumi pašlaik liecina par ciešāku saistību ar kuršu ugunskapu kapulaukiem. Arheoloģiskajā literatūrā valdošais ir uzskats, ka šis kapu veids raksturīgs tā dēvētajiem kuro-nizētajiem lībiešiem, tas ir, Kurzemes lībiešu pēctečiem, kuri kuršu spiediena rezultātā aizguvuši viņu materiālo kultūru, bet saglabājuši skeletkapu tradīciju.⁴¹ Otrs mazāk izplatīts uzskats, ka tie ir kurši, kuri 13. gs. notikumu kontekstā sākuši praktizēt mirušo inhumāciju.⁴² Ziemeļkurzeme, kur šādas apbedīšanas vietas pētītas vairāk, daļēji sakrīt ar tā dēvēto Miera Kursu, kuras iedzīvotāji visagrāk (jau 13. gs. sākumā) nonāca Rīgas pakļautībā. Acīmredzot par šiem notikumiem liecina minētais kapu veids, kurā atspoguļojas kristīgās apbedīšanas tradīcijas.⁴³ Mirušie apglabāti nesadedzināti, jaunierīkotās apbedīšanas vietās, kas nošķirtas no vēlā dzelzs laikmeta kapulaukiem, ievērojot mirušo orientāciju ar galvu rietumu virzienā.

KAPU ORIENTĀCIJA

Saskaņā ar baznīcas mācību mirušie tika guldīti ar galvu uz rietumiem un skatu uz austrumiem. Šis virziens atbilda kristīgajai eshatoloģijai, jo no austrumiem gaidāma Pestītāja otrreizējā atnākšana. Uz šādu mirušo novietojumu ir norādījuši vairāki 12., 13. gs. katoļu baznīcas autori (Johans Belets † 1182, Sikards no Kremonas † 1215, Gvillielms Durands † 1296).⁴⁴ Tagadējā Latvijas teritorijā mirušo guldīšana rietumu virzienā kļūst par valdošo 13., 14. gs. gaitā. Pirms tam dažādām etniskām grupām pastāvēja atšķirīga mirušo orientācija. Pēc Latvijas teritorijas kristianizācijas šīs lokālās atšķirības mazinājās un nostabilizējās visai teritorijai vienots apbedīšanas veids ar galvu uz rietumiem.⁴⁵ Arheoloģiski pētītajās 14.–18. gs. apbedīšanas vietās šāds virziens ievērots 93% apbedījumu.⁴⁶ Domājams, ka R orientācijas nostabilizēšanās nav uzlūkojama par nejaušību vai sagadīšanos. Tas bija viens no apbedīšanas rituāla būtiskiem elementiem, ko šodien iespējams droši konstatēt arheoloģisko izrakumu gaitā. Savā ziņā kapu orientācija netieši atspoguļo tā laika cilvēku priekšstatus un liecina par izmaiņām arī domāšanā. Ja tika mainītas vairāku gadsimtu gaitā ievērotās tradīcijas, tad bija jāmainās arī nodomam un izpratnei. Par rietumu orientāciju kā stabilu, konsekventi ievērotu normu liecina salīdzinoši niecīgais citos virzienos apglabāto mirušo skaits. Atšķirīgi apglabāti tikai 7% apbedījumu. Iespējams, šajos gadījumos mirušie

ierakti nejaušas sagādīšanās, nevērīgas attieksmes, kara, bada, dažādu sērgu apstākļos vai kādu citu iemeslu dēļ. Tāpat tie var būt saistīti ar sabiedrības deklasētajiem elementiem (sodītajiem, noziedzniekiem, pašnāvniekiem u.c.), kuri apglabāti, neievērojot ierasto kārtību.⁴⁷ Par seno tradīciju zināmu atspulgu un noturību var runāt vienīgi latgaļu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotajā teritorijā. Šeit biežāk nekā pārējā Latvijas teritorijā sastopami apbedījumi ar atšķirīgu orientāciju. Turklāt vērojama arī diametrālās orientācijas noturība. Šeit saglabājas vēlā dzelzs laikmeta sieviešu un vīriešu diametrāli pretējā orientācija, gan arī veidojas tās modificētais veids.⁴⁸ Atšķirībā no vēlā dzelzs laikmeta 14.–18. gs. sastopams diametrāli pretējās orientācijas apgrieztais variants. Tā 8.–13. gs. sievietes guldīja ar galvu R virzienā, savukārt viduslaikos un vēlāk – A virzienā, bet vīriešus atbilstoši pretēji. Nav zināma motivācija un iemesli, kas pamudinājuši mainīt ierasto kārtību un saglabāt diametrāli pretējās orientācijas tradīcijas. Katrā ziņā šāda orientācija saglabājusies un nereti novērota vēl 16.–18. gs. apbedījumos.⁴⁹

KAPU INVENTĀRS

Sākot ar 13. gs., tagadējā Latvijas teritorijā ieviešas prakse mirušos apbedīt liķautā un bez kapa piedevām. Apbedījumi bez inventāra biežāk sastopami pārvaldes centru kapsētās, kas ierīkotas pie pilsētu un lauku novadu draudžu baznīcām. Izteikti atšķirīga situācija veidojusies pilsētu kapsētās, kur dominējošie ir apbedījumi bez kapa piedevām. Pie pilsētu baznīcām atsegtie kapi nepārprotami liecina par svešzemju iedzīvotāju klātbūtni, kas mirušo apbedīšanā daudz stingrāk ievērojuši baznīcas noteiktās normas. Paralēli Rietumeiropas praksei saglabājusies arī vietējo iedzīvotāju tradīcija mirušos apglabāt apgērbā. Salīdzinoši bieži apbedījumi ar kapa piedevām sastopami vēl 13. gs. un 14. gs. pirmajā pusē (piemēram, Rīgas Sv. Pētera un Doma baznīcas kapsētā). Vēlāk – līdz viduslaiku beigām – šādu apbedījumu skaits samazinās. Acīmredzot tas saistīts ar tirgotāju un amatnieku brālību ietekmes palielināšanos, kas reglamentēja pilsētnieku dzīvesveidu un tradīcijas.⁵⁰

Lauku novadu kapsētās periodā no 14. līdz 18. gs. kapa inventārs vidēji pārstāvēts 50% apbedījumu. Apbedījumi ar piedevām sastopami gan pārvaldes centru kapsētās, kas atradušās pie viduslaikos celtajām pilīm un baznīcām, gan ar tām tieši nesaistītās jeb lokālajās apbedīšanas vietās. Sākotnēji – galvenokārt 13. gs. nav vērojamas būtiskas izmaiņas apbedīšanas veidā, tajā skaitā arī mirušajiem līdzīgi dotajām inventārā. Šajā laikā sastopami apbedījumi ar bagātu kapa inventāru, kas ar reģionālām atšķirībām vērojams visā Latvijas teritorijā.⁵¹ 13. gs. beigās no apbedījumiem sāk izzust vairākas senlietu grupas (krūšu važiņrotas, aproces, kaklariņķi, atsevišķas darbarīku un ieroču kategorijas). Uzskatāmi tas vērojams Austrumlatvijas lielāko centru

kapsētās (Ikšķilē, Mārtiņsalā, Aizkrauklē, Sēlpilī u.c.).⁵² Rietumlatvijā senās tradīcijas bijušas daudz noturīgākas. Arī šeit samazinās kapu piedevu skaits un sortiments, tomēr līdz pat 15. gs. vidum un dažviet arī ilgāk paralēli saglabājas atsevišķas senlietu grupas (piemēram, aproces un kaklariņči), kuras Austrumlatvijas apbedīšanas vietu materiālā nav vairs sastopamas.⁵³ Kopējā tendence vērojama hronoloģiskā aspektā – jo tuvāk mūsdienām, jo piedevu mazāk. Laika gaitā izzūd arī vairākas senlietu kategorijas vai to skaits samazinās. Tas skaidrojams ar izmaiņām reliģiskajos priekšstatos, modē, tradīcijās, kā arī sociāli ekonomiskajā dzīvē. Piemēram, ieroču izzušana apbedījumos 16. gs. vidū varētu liecināt par vietējo iedzīvotāju lomas mazināšanos militārajās akcijās. Līdz ar Livonijas ordeņa sekularizēšanos vietējie iedzīvotāji vairs netika iesaistīti militārajā dienestā. Bez tam 16. gs. tika izdoti ieroču turēšanas un nēsāšanas aizliegumi.⁵⁴

Sākot ar 16. gs., var vērot izmaiņas modē, kas atspoguļojas arī mirušajiem kapā līdzīgi doto senlietu materiālā. 16., 17. gs. apbedījumos salīdzinoši reti sastopamas kaklarotas un piekariņi, izzudusi liela daļa darbarīku un sadzīves priekšmetu, daudzo rotaslietu vietā apbedījumu konstatējama viena divas saktas vai gredzens. 17. gs. gaitā no aprites iziet pakavsaktas, iecienītas kļūst sadoto roku saktas un zīmogredzeni, ieviešas sirdsveida un burbuļsaktas. Vienlaikus izmaiņas vērojamas arī rotu un priekšmetu ornamentācijā. Izzūd viduslaikos nēsāto saktu veidi (rozetveida saktas, pakavsaktas ar lilijveida jeb ziedu galiem), kuru noformējumā vērojams gotikas mākslas stila iespaids. To vietā izplatās renesanses laikmetam raksturīgi motīvi – arkāde, lapu arabeska u.c. Par reformācijas iespaidu, iespējams, liecina reliģiska rakstura uzrakstu maiņa riņķsaktu ornamentā. Viduslaikos plaši izplatīto *Ave Maria* aizstāj *Verbum Domini manet in Eaternum*.⁵⁵

Vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku atstātais mantojums, bet it īpaši 16., 17. gs. modes tendences sekmējušas reģionālo atšķirību veidošanos, kas saglabājušas un atspoguļojas tradicionālajā jeb tautas tērpā. Šajā laikā parādās vairākas apģērba sastāvdaļas un rotu formas, kuras lietotas līdz 19. gs. beigām. Uzskatāmi tas atspoguļojas Rietumlatvijas arheoloģiskajā un etnogrāfiskajā materiālā. No 16. gs. sākuma zemgaļu un kuršu vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotās teritorijās sievietes apbedījumos sastopami vainagi ar bronzas plāksniņu apkalumiem. 16. gs. beigās un 17. gs. to vietā plaši izplatās skārda vainagi, kas pagatavoti no plānas ornamentētas bronzas skārda lentes. Kurzemē šie vainagi ir šaurāki, parasti pie vainaga pamatnes piestiprināti ar bronzas podziņām – spangām.⁵⁶ Kurzemes 17. gs. apbedīšanas vietu materiālā parādās arī jauns jostu veids, tā dēvētās slenģenes, kuras saglabājas etnogrāfiskā tērpā un tautasdziesmās tiek dēvētas par ķēžu jostām.⁵⁷

Rakstītajos avotos ir atrodamas norādes, ka viduslaikos un vēlāk pastāvējis uzskats, ka kapu inventārs mirušajiem nepieciešams aizkapa

dzīvē, tāpēc tas viņiem līdzdots.⁵⁸ Iespējams, šī tradīcija saistīta arī ar viduslaiku priekšstatiem par mirušo kā pilntiesīgu kopienas locekli arī pēc nāves. Kapu inventārs uzlūkojams par mirušā īpašumu, kas viņam tika līdzdots kapā.⁵⁹ Viduslaiku Eiropā kapu inventāra izzušanu skaidro ar šī īpašuma – mirušā daļas – ziedošanu baznīcām, dvēseļu misēm un nabagiem, kas tika uzlūkoti par starpniekiem starp Dievu un cilvēkiem.⁶⁰ Ubagu mielošana ir atzīmēta arī Latvijā, bet tā nav aizstājusi tradīciju mirušajiem līdzdot kapa inventāru, kā arī ziedojumus, kas nesti uz kapiem mirušo piemiņas dienās. Būtiskas izmaiņas šajā ziņā nav vērojamas arī pēc reformācijas un kontrreformācijas. Kapa inventāra līdzdošanas tradīcija nav izzudusi. Gan katoliskajos, gan protestantiskajos novados kapu piedevas sastopamas 16., 17. gs. un vēlāk. Atšķirībā no viduslaikiem agrajos jaunajos laikos kapu inventārs ir kļuvis vairāk simbolisks. Lielākoties atradumi ir saistīti ar apģērbu (saktas, pogas, jostas, sprādzes, cilpiņas un āķīši). No sadzīves priekšmetiem bieži sastopami naži, šujamادات un adatturi. Iecienītas kļūst rituālās monētas, kuras procentuāli bieži veido lielāko šī laika apbedījumos iegūto atradumu daļu.

APBEDĪJUMU VIETAS

Kā viena no pazīmēm, kas liecina par kristīgās ticības nostiprināšanos, parasti tiek uzlūkota draudžu organizācijas izveidošanās, kam pamatā ir draudze ar baznīcu, kurai pakļauti noteiktas teritorijas iedzīvotāji. Draudzes ietvaros ir pakārtota gan administratīvā, gan garīgā pārvalde. Noteiktai draudzei piederīgie iedzīvotāji apmeklē draudzes baznīcu, šeit krista savus bērņus, laulājas, kā arī apglabā mirušos.⁶¹ Par šādas baznīcas organizācijas izveidošanos Livonijā ir ziņas, sākot jau ar 13. gadsimtu.⁶² Draudžu baznīcu skaits gadsimtu gaitā ir mainījies, citas ieguvušas šo statusu, bet citas zaudējušas. Šķiet, ka draudzes baznīcas nebūt neatspoguļo patieso dievnamu un kulta celtnu skaitu, kuras pastāvējušas viduslaikos. Skaidri nav zināmi principi, kā šo baznīcu celtniecība tika veikta un kā notika to uzturēšana. Sprotams, ka baznīcu celtniecības tiesības piederējušas bīskapiem un ordenim. Tomēr bez šiem lielajiem senjoriem, domājams, to veikuši vasaļi un arī zemnieki. Šīs kulta celtnes, kas, domājams, bija nelieli koka namiņi (kapelas) vai tikai krusti, reti vai nekad neieguva draudzes baznīcu statusu. Rīgas provinces baznīcas 1428. gada statūtos un vēlākos dokumentos vairākkārt norādīts, ka šādu objektu ir ļoti daudz un aizliegta patvaļīga to ierīkošana.⁶³ Konkrētākas liecības par šādiem kulta objektiem vairāk ir atrodamas Vidzemes 17., 18. gs. luterāņu baznīcu vizitāciju protokolos, kur bieži tie minēti kā vietējo iedzīvotāju iecienītas ziedošanas un apbedīšanas vietas.⁶⁴ Acīmredzot Livonijā, tajā skaitā arī tagadējā Latvijas teritorijā, varēja būt atzītas

kapsētas, kas nebija tieši saistītas ar draudzes baznīcām. Domājams, ka no citām profānām vietām tās atšķīra šeit uzstādītie ticības simboli kapelas un krusti.⁶⁵

Spriežot pēc viduslaiku un jauno laiku rakstītajiem avotiem, izmantotas arī citas "kategorijas" apbedīšanas vietas. 1428. gada Rīgas provinces baznīcas sinodes lēmumos norādīts, ka daži jaunkristītie jeb zemnieki pēc sena paraduma neapbedī mirušos iesvētītās kapsētās, bet mežainos laukos un citās profānās vietās, kur apglabāti viņu vecāki un draugi pagānisma laikā.⁶⁶ Ar baznīcām nesaistītu apbedīšanas vietu pastāvēšana un izmantošana ir atzīmējama kā īpatnība, kas pastāvēja Livonijas periodā un saglabājās arī vēlāk.⁶⁷ Arheoloģiski pētīto apbedīšanas vietu materiālā nav iespējams viennozīmīgi noteikt apbedīšanas vietu raksturu, lai gan par to var liecināt vairākas pazīmes (apbedīšanas intensitāte, plānojums, izmantošanas ilgums, saistība ar agrāka perioda kapulaukiem u.c.). Pēc reformācijas Kurzemes un Zemgales hercogistē un Vidzemē baznīcas vadība mēģināja ierobežot ar draudžu baznīcām tieši nesaistītu apbedīšanas vietu izmantošanu ar mērķi mirušo apbedīšanu koncentrēt pie draudžu baznīcām ierīkotajās kapsētās.⁶⁸ Rezultātā apbedīšanu aizliedza vairākās viduslaikos un kontrreformācijas laikā iekārtotās un atzītās kapsētās. Par to liecina Vidzemes 17., 18. gs. baznīcu vizitāciju protokolos minētie katoļu laiku svēto vārdi (Antons, Bartolomejs, Labrencis, Ignāts, Anna u.c.), kas lietoti saistībā ar "nelegālajām" kapelu vietām.⁶⁹ Jānorāda, ka, neskatoties uz baznīcas vadības kritisko attieksmi, atsevišķās Vidzemes draudzēs zemnieki paši cēlušī un izrādījuši ieinteresētību atjaunot kapelas. Piemēram, Siguldas draudzē zemnieki uzcēlušī Ignāta baznīcu, Smiltenes draudzē ierīkojuši kapelu Palsmanē. Līdzīgi arī Mellēnu ciema zemnieki Vecsalacas draudzē vēlējušies atjaunot Andreja kapelu, bet baznīcas vadība šo iniciatīvu nav atbalstījusi.⁷⁰

Šķiet, ka Kurzemes un Zemgales hercogistē situācija veidojusies citādi. Šeit, neskatoties uz līdzīgu nostāju,⁷¹ mirušo apbedīšana tomēr pieļauta ciemu teritorijā ierīkotajās kapsētās. To apstiprina līdz pat mūsdienām eksistējošo kapsētu izmantošana, kuru pirmsākumi bieži meklējami 17. gs. un agrāk.⁷² Acīmredzot ne visas ciemu kapsētas klasificētas kā nelegālas apbedīšanas vietas. Līdzīgi arī katoliskajā Latgalē raksturīgas nelielas ciemu kapsētiņas. Jāatzīmē, ka 16.–18. gs. jezuītu ordeņa annālēs ne reizi nav nosodīta mirušo apbedīšana ar baznīcām nesaistītās vietās. Domājams, šādai pieejai ir bijis loģisks risinājums. Draudžu tīkls Latvijā nekad neizveidojās ļoti intensīvs. Tādēļ, lai atvieglotu bērū rīkošanu, akceptēja mirušo apbedīšanu kapsētās, kas atradās tuvāk dzīvesvietām. Līdzīga prakse pastāvēja arī Lietuvā un Prūsijā, kur lauku (ciemu) kapsētas kā alternatīvas apbedīšanas vietas atzīmētas paralēli draudžu baznīcu kapsētām.⁷³ Ar baznīcām nesaistīto apbedīšanas vietu apkarošana aktualitāti zaudēja 18. gs. beigās, kad ar

valdības rīkojumiem tika aizliegta apbedīšana dzīvesvietās, baznīcās un pie tām.⁷⁴ No šī brīža mirušo apbedīšana vairs netika koncentrēta pie baznīcām, bet šim nolūkam atļāva ierīkot jaunas kapsētas.

ARHEOLOĢISKO LIECĪBU IZVĒRTĒJUMS UN KONTEKSTS

Aplūkotās pazīmes (mirušo kremācija un inhumācija, kapu orientācija, kapu inventārs, apbedīšanas vietas) liecina par situāciju, kāda izveidojās Latvijas teritorijā pēc tās kristianizēšanas 12./13. gs. mijā un pastāvēja vēlākajos gadsimtos. Salīdzinājumā ar Rietumeiropu ir vērojamas vairākas atšķirības, kas Latvijas gadījumā saglabājās kā atsevišķas īpatnības – lokālas tradīcijas. Līdzīga situācija veidojusies un pastāvējusi arī tuvākajās kaimiņu zemēs (Lietuvā, Igaunijā, Prūsijā), uz ko ir norādījuši vairāki pētnieki.⁷⁵ Acīmredzot situāciju Latvijas teritorijā un Baltijā nav iespējams tieši salīdzināt ar Rietumeiropu un par absolūtiem pieņemt visus šeit reliģiskās dzīves izpētē izmantotos kritērijus. Kristianizācijas gaita un priekšnosacījumi bija atšķirīgi dažādu tautu un zemju vidū. Kristīgā baznīca veidojās un attīstījās uz iepriekšējās (jūdu, antīkās, ģermāņu, slāvu u.c.) reliģisko priekšstatu bāzes, katrā reģionā saglabājot arī savas īpatnības. Balti un somugri kristietībai tika pievērsti samērā vēlu, kamēr pārējā Eiropā kristīgā ticība vairākus gadsimtus jau bija valdošā reliģija. Tas izskaidro seno tradīciju un priekšstatu ilgāku noturību, kas cītur laicīgās varas un baznīcas vadības ietekmē bija transformējušies vai izzuduši.

Spriestot pēc tagadējās Latvijas teritorijas arheoloģiskā materiāla, izmaiņas apbedīšanas rituālā izsekojamas jau 13. gadsimtā. Tomēr par vairāku normu nostabilizēšanos var runāt, sākot ar 15. gs., kad par valdošo kļuva rietumu orientācija, mirušos apglabā nesadedzinātā veidā, par dominējošo apbedīšanas vietu kļuva kapsētas. Paralēli šīm izmaiņām viduslaikos un arī vēlāk saglabājas no aizvēstures pārmantota tradīcija mirušos apglabāt apģērbā un ar kapa piedevām. Tāpat mirušie konsekventi netika guldīti pie baznīcām iesvētītās kapsētās, bet apbedīšanai izmantotas citas vietas. Šajā ziņā būtiskas izmaiņas nav sekojušas pēc reformācijas un kontrreformācijas 16.–18. gadsimtā. Acīmredzot apbedīšana ar kapa piedevām un ar baznīcām tieši nesaistītās vietās uzlūkojama par lokālu īpatnību, kas saglabājās reliģiskā sinkrētisma apstākļos.

Par jauktu priekšstatu pastāvēšanu uzskatāmi liecina kapu piedevas un to līdzī došanas tradīcija. No 13. gs. līdz 18. gs. vērojams, ka samazinās atradumu skaits un izzūd vairākas priekšmetu kategorijas, tomēr apbedīšana apģērbā un ar kapa piedevām saglabājas. Iespējams, ka viduslaikos rotu un citu priekšmetu grupu daudzveidība apbedījumu viennozīmīgi nav skaidrojama ar pagānismu vai seno – pirmskristīgo priekšstatu atribūtiķu. 13.–15. gs. bieži sastopami dažādi piekariņi, kuri, iespējams, pildījuši aizsargfunkcijas. To simboliskā

jēga lielākoties paliek neskaidra. Iespējams, tie liecina par jauktu ticējumu kopumu, kas ietvēra gan senos, gan ar kristietību saistītos reliģiskos priekšstatus. Piemēram, šeit jāatzīmē dzīvnieku nagu piekariņi bronzas ietvarā, kas bijuši iecienīti 14., 15. gs. un nereti sastopami vēl 16. gs. apbedījumos. Atradumu vietu topogrāfija liecina, ka šāda veida piekariņi vairāk izplatīti Latvijas rietumdaļā. Līdzīgi atradumi zināmi arī Lietuvā un Prūsijā.⁷⁶ Iespējams, to popularitāte skaidrojama ar Vācu ordeņa statūtos iekļautajiem noteikumiem, kas visu labumam, nevis izklaidei atļāva medīt vilkus, lūšus un lāčus.⁷⁷ Dzīvnieku nagu piekariņu popularitāte nepārprotami liecina, ka minēto dzīvnieku medišanā plaši iesaistījās Vācu un Livonijas ordeņa teritorijas vietējie iedzīvotāji, kas piekariņiem piedēvēja simbolisku jēgu. Vairākās 16. gs. hronikās norādīts, ka lūša un lāča nagi mirušajiem doti līdzī, lai pastarā (tiesas) dienā atvieglotu rāpšanos augstā kalnā, kura virsotnē visvarenais Dievs spriedis tiesu.⁷⁸ Pastarās dienas un tiesas motīvs liecina par minēto piekariņu kristīgu interpretējumu, kas lietuviešu folkloras materiālā saglabājies un atrodams vēl 19. gs. pierakstos.⁷⁹

Domājams, par jauktu ticējumu kopumu, kas ietvēra senos un ar kristietību saistītos reliģiskos priekšstatus, liecina arī monētu atradumi vēsturisko laiku apbedījumos. Sākot ar 13. gs., apbedījumos ziedoto (rituālo) monētu skaits pakāpeniski pieaug. Par īpaši iecienītām kapu piedevām tās kļūst 16., 17. gs. un saglabājas līdz pat 19., 20. gadsimtam.⁸⁰ Interesanti, ka arī Latvijas pilsētu kapsētās un apbedījumos baznīcās, kur vērojama spēcīgāka Rietumeiropas tradīciju ietekme, nereti konstatētas monētas. Tās atklātas Livonijas arhibīskapa Mihaela Hildenbranda apbedījumā Rīgas Doma pagalmā un Livonijas ordeņa landmaršala Andreja Štenberga kapā Aizkraukles baznīcā. Acīmredzot rituālo monētu līdzī došanu kapā praktizējuši arī sveštautietīši. Domājams, ka naudu uztvēra ne tikai kā norēķinu līdzekli, bet arī kā sakrālu simbolu. Monētas plaši ieviesās un tika izmantotas dažādu svinību rituālos – kristībās, kāzās, bērēs. Spriežot pēc folkloras materiāla un 16.–18. gs. rakstītajiem avotiem, monētas kopā ar citām lietām nereti ziedoja pie akmeņiem, kulta alās, vecās baznīcu vietās, kapsētās un citur. Šķiet, ka monētas par iecienītām kapu piedevām un upurlietām kļuvušas, pateicoties baznīcās praktizētajai ziedošanai.⁸¹ Pamatojums šai praksei meklējams senākā priekšstatu līmenī un pārliecībā, ka ziedotā dāvana nes svētību – pēc principa *do ut des* (dodu, lai tu dod). Šāda ziedojuma motivācijas būtība ir saglabājusies arī katoļu baznīcas ziedošanas tradīcijās.⁸² Domājams, ka liela daļa 17., 18. gs. luterāņu baznīcu vizitāciju protokolos minēto ziedojumu bijusi cieši saistīta ar viduslaikos iedibināto praksi – atzīmēt svēto dienas, rīkot baznīcu tirgus, kas bieži sakrita arī ar pagastu svinībām, kad tika sanestas un vāktas nodevas.⁸³ Šī tradīcija saglabājās arī pēc reformācijas, par ko liecina baznīcu protokolos atrodamās norādes.⁸⁴ Acīmredzot vietējie

iedzīvotāji pēc 16. gs. pārmaiņām nebija gatavi citai reliģiskās dzīves kvalitātei. Rezultātā saglabājās senāku un viduslaiku reliģisko priekšstatu sinkrētisms, kas atspoguļojas rakstīto avotu, folkloras un arheoloģiskajā materiālā. Reformatori un kontrreformatori ar lielāku vai mazāku centību to mēģināja izskaust, vērsoties pret tautas reliģiskās dzīves izpausmēm. Kaut arī katoļu un protestantu nostāja bija līdzīga, abu konfesiju darbības metodes atšķīrās. Jeziiti, kuri aktīvi iestājās pret reformāciju, vienkāršās tautas uzmanības piesaistīšanai izmantoja ierastos līdzekļus – aizlūgumus, svētības dažādām vajadzībām un sakramentālijas (svētīto sāli, ūdeni, vaska figūras u.c.).⁸⁵ Neskatoties uz atvērtību un aktīvu iesaistīšanos ikdienas dzīves norisēs, jezuitiem tomēr bija svešas vietējo iedzīvotāju tradīcijas un reliģiskais sinkrētisms, kas bija veidojies viduslaikos. Piemēram, Māru un Teni, kas bija lokāli vārdu atvasinājumi Marijai un sv. Antonam, viņi identificēja ar elku dievībām.⁸⁶ Vēl jo vairāk pret dažādiem māņiem un katoļu laika tradīcijām jeb, kā toreiz bija populāri teikt, papistu blēņām vērsās luterāņu baznīcas pārstāvji.⁸⁷

Reformācijas un kontrreformācijas laika reliģiskās dzīves izpratne vietējo iedzīvotāju apziņā sāka nostiprināties tikai 18. gadsimta gaitā. Vidzemē to sekmēja hernhūtīešu kustība, Latgalē – garīgo ordeņu aktīva darbība. Pamatnosacījums, kas visas tagadējās Latvijas teritorijas mērogā noteica izmaiņas cilvēku domāšanā, bija cieši saistīts ar garīgās literatūras plašāku izdošanu latviešu valodā un lasītprasmes apguvi.⁸⁸ Radās iespējas, kādas nepastāvēja agrāk. Līdz ar to situācija 18., 19. gs. nav salīdzināma ar 15., 16. un agrākajiem gadsimtiem. Viduslaikos un jaunajos laikos garīdznieku darbības iespējas un metodes krietni atšķīrās. Acīmredzot viduslaiku garīdznieku nostāja Livonijā attiecībā pret vietējo iedzīvotāju tradīcijām un prasības garīgajā dzīvē paliks neatrisināts jautājums. Jāatzīmē, ka pašu laikabiedru vērtējums ir atšķirīgs. Piemēram, 1312. gadā Livonijas ordeņa prokurators norādījis, ka “jaunkristītajiem” ir kristiešu tikumi un ticība, gan sakramentus saņemot, gan dievkalpojumus klausoties, gan citās lietās, kas pieder pie katoļu ticības un kā dara patiesi kristieši. Turpretim 1428. gada Rīgas provinces diecēzes sinodes protokolā un vēlākajos dokumentos atrodama virkne norādījumu, kas liecina, ka ne viss ar pamatiedzīvotāju garīgās dzīves praksi ir bijis kārtībā un apmierinājis garīdzniecību.⁸⁹ Iespējams, šeit atspoguļojas augstākās garīdzniecības nostāja, kas varēja atšķirties no zemākās garīdzniecības, kas saskārās ar dažādām grūtībām ikdienas pastorālajā darbā, paustās attieksmes.

Periodu no 13. gs. līdz pat 19. gs. nevar aplūkot monolīti. Analizējot apbedīšanas vietu arheoloģisko materiālu, izdalāmi vairāki – vismaz pieci lūzuma brīži, kad vērojamas izmaiņas apbedīšanas tradīcijās, kapu inventārā u.c. Aizsākums izmaiņām apbedīšanas tradīcijās nenoliedzami ir saistāms ar 12./13. gs. miju, kad tika ierīkotas pirmās kristīgo kapsētas Daugavas un Gaujas lībiešu apdzīvotajos novados.

Šajās galvenokārt pārvaldes centru apbedīšanas vietās (Ikšķilē, Mār-
tiņsalā, Aizkrauklē, Turaidā u.c.) pēc Rietumeiropas parauga mirušos
sāka apglabāt baznīcās un pie tām, ievērojot mirušo inhumāciju un
orientāciju rietumu virzienā. Paralēli šajā laikā vēl nav vērojamas
būtiskas izmaiņas kapu inventārā, tāpat saglabājusies mirušo kremā-
cijas tradīcija (Ikšķilē un Mārtiņsalā). Lauku novados apbedīšana tiek
turpināta agrāka perioda kapulaukos. Situācija mainās 13. gs. vidū un
otrajā pusē. Šajā laikā tiek dibinātas vairākas jaunas draudzes, uzceltas
baznīcas un pie tām ierīkotas kapsētas. Lauku novados tiek pārtraukta
apbedīšana vairākos agrāka perioda kapulaukos un to vietā ierīkotas
jaunas, ar baznīcām tieši nesaistītas apbedīšanas vietas. Mirušo novie-
tojumu virzienā ar galvu uz rietumiem sāk ievērot arī lauku novados,
kuršu apdzīvotajā areālā parādās skeletapbedījumi, no kapu inventāra
izzūd atsevišķas priekšmetu grupas. Uzskatāmi šie procesi atspoguļo-
jas Vidzemes rietumu daļā un Ziemeļkurzemē. Sākot ar 15. gs. vidu,
visā tagadējā Latvijas teritorijā nostabilizējas vienots apbedīšanas
veids – skeletapbedījumos ar rietumu orientāciju. Mirušos pārstāj
apglabāt agrāka perioda uzkalniņu un akmeņu krāvuma kapulaukos,
kuru izmantošana dažviet turpinājās pēc 13. gadsimta. Apbedījumos
samazinās līdzīti doto priekšmetu skaits. 16./17. gs. mijā, domājams,
kara un dažādu epidēmiju ietekmē tiek pārtraukta vairāku 13.–15. gs.
gaitā ierīkoto apbedīšanas vietu izmantošana. To vietā visā Latvijas
teritorijā sastopamas nelielas kapsētiņas, kuras izmantotas neilgu laika
posmu. Mirušajiem kapā līdzīti doto priekšmetu klāsts standartizējas.
Lielākoties sastopami divi – četri priekšmeti (sakta, gredzens, nazis,
monēta, adatu kārba kopā ar šujamadatau). 17. gs. vidū un otrajā pusē
ierīkots daudz jaunu apbedīšanas vietu, kuru izmantošana Rietum-
latvijā un Latgalē daudzviet turpinās līdz pat mūsdienām. Vidzemē ar
baznīcām nesaistītu apbedīšanas vietu izmantošana tiek pārtraukta pēc
Lielā mēra (1710. g.) vai 18. gs. gaitā. Rotu klāstā vērojama spēcīgāka
Rietumeiropas modes ietekme (populāras kļūst sleņģenes, sadoto roku
saktas, burbuļsaktas un sirdsveida saktas). No kapa piedevu klāsta sāk
izzust pakavsaktas, naži un citi darbarīki. Par iecienītu piedevu kļūst
monētas, kas mirušajiem tiek dotas līdzīti kapā arī vēlākajos gadsimtos.

Aplūkotie lūzuma brīži nav vērtējami kā vienota progresijas līnija
bez atkāpēm. Izmaiņas apbedīšanas vietu materiālā var konstatēt katra
gadsimta gaitā. Tāpat katrā no tiem daudz kas paralēli saglabājas un
modificējas. Šeit gan jāatzīmē, ka būtiskas izmaiņas salīdzinājumā ar
17. un 18. gs. arheoloģisko materiālu 19. gs. apbedījumos nav vēro-
jamas. Vairāki rakstīto avotu pētnieki 18., 19. gs. saistījuši ar latviešu
pievēršanos kristīgajam dzīvesveidam un tradīcijām.⁹⁰ Līdzšinējie ar-
heoloģiskie pētījumi rāda, ka 19. gs. turpinājusies prakse mirušos ap-
glabāt apgērbā un ar kapa piedevām. Jāatzīmē, ka kapu inventārs, sā-
kot ar 16. gs., arvien biežāk sastopams arī tagadējās Vācijas teritorijas

kapsētās.⁹¹ Piedevu skaita palielināšanās jauno laiku apbedījumos tiek skaidrota ar viduslaiku reliģiozitātes kritumu, sabiedrības sekularizēšanos, kas veicināja seno tradīciju atdzimšanu. Līdzīgi procesi vērojami arī tagadējās Latvijas un Igaunijas teritorijas pilsētu kapsētās, kur lielākoties apglabāti sveštautieši.⁹²

Atsevišķu apbedīšanas normu ilgstoša noturība lauku novados, domājams, skaidrojama ar vietējo iedzīvotāju reliģiskās dzīves sinkrētisko raksturu, kas Livonijā veidojās viduslaikos un saglabājās vēlākajos gadsimtos. Jānorāda, ka arī pārējās Eiropas zemēs pēc kristianizācijas nesekoja tūlītējas izmaiņas. Tas bija ilgstošs process, kurā būtiska loma bija laicīgās varas un baznīcas vadības aktīvai iesaistei garīgās dzīves norisēs. Nesaskaņas starp Livonijas ordeni un arhibīskapu, kā arī vēlākie kari, kas vairākkārt skāra Latvijas novadus un iedzīvotājus, neveicināja kristīgo tradīciju nostiprināšanos.

Priekšnosacījumi seno tradīciju noturībai meklējami vairāku faktoru kopumā, tajā skaitā arī katoļu baznīcas mācībā par nāvi, mirušajiem, pēcnāves dzīvi u.c., kas netieši varēja sekmēt jauktu priekšstatu saglabāšanos un veidošanos. Attīstītajos un vēlajos viduslaikos vairāk nekā agrāk un vēlāk tika pievērsta uzmanība mirušajiem un pēcnāves dzīves jautājumiem. Rietumeiropas literatūrā norādīts, ka šajā laikā var runāt par sava veida mirušo reliģiju jeb kultu. Kopš 11. gs. tika ieviesta visu mirušo ticīgo piemiņas diena, ko svinēja 2. novembrī – dienu pēc Visu svēto dienas. Savā ziņā šajā laikā saplūda svēto un mirušo kults.⁹³ Tas bija cieši saistīts ar tā laika sabiedrībā valdošajiem reliģiskajiem priekšstatiem, kas balstījās katoļu baznīcas mācībā par svēto sadraudzību (*Communio Sanctorum*). Saskaņā ar to vienotība pastāv trīs līmeņos starp tiem, kas atrodas debesīs, virs zemes un šķīstītavā. Tieši šķīstītava kļuva par saikni, kas apvienoja abas pasaules. Šķīstītavas idejas noformēšana 12., 13. gs. radīja labvēlīgus apstākļus tautas reliģisko priekšstatu saplūšanai ar baznīcas mācību. Uzskatāmi tas atspoguļojas atklāsmju – vīziju literatūras žanrā. Saskaņā ar viduslaiku priekšstatiem aizkapa pasauli iztēlojās klātesošu, tajā var iekļūt un arī izkļūt, nepārkāpjot dzīvības un nāves sliksni. Aizkapa dzīves telpa kļuva par sava veida paralēlo pasauli, kuras interpretācijā saplūda kristīgā mācība ar tautas ticējumiem. Aizkapa dzīves vīzijās saglabājās atsevišķi arhaiski priekšstati, kas dzīvi pēc nāves iztēlojās līdzīgi šīs zemes dzīvei.⁹⁴ Piemēram, 12. gs. beigās pierakstītajā Ziemeļvācijas zemnieka Gotšalka aizkapa dzīves redzējumā (*Visio Godescalci*) parādās pārliecība, ka viņšaulē (debesu valstībā), līdzīgi kā virs zemes, vīrs un sieva turpina savu kopdzīvi, savukārt pazudinātie pēc pastarās tiesas turpinās šīs dzīves gaitas. Viduslaiku zemnieki elles mocības pielīdzināja šīs zemes eksistencei nabadzībā.⁹⁵ Līdzīgi arī skoloto aprindās viduslaiku sabiedrības struktūru dažkārt iedomājās pastāvam aizkapa pasaulē.⁹⁶ Acīmredzot šo pārliecību apstiprina kapa

inventāra saglabāšanās Rietumeiropas augstāko aprindu (valdnieku un garīdznieku) apbedījumos.⁹⁷ Iespējams, ka līdzīgi šīs tradīcijas noturība viduslaiku un vēlāku laiku apbedījumos ir skaidrojama arī tagadējā Latvijas teritorijā. Rakstītajos avotos vairākkārt norādīts, ka 14.–18. gs. iedzīvotāji aizkapa pasauli iztēlojās analogisku šīs zemes dzīvei.⁹⁸ Interesantu likumsakarību saskatījis igauņu pētnieks H. Valks, kurš analizējis Latvijas apstākļiem līdzīgu 13.–19. gs. arheoloģisko un folkloras materiālu Dienvidigaunijā. Viņš norādījis, ka vēsturisko laiku apbedījumos ievērojami samazinājies “lielo priekšmetu” skaits, kurus izmantoja ikdienā – zemkopībā, lopkopībā, tirdzniecībā, kara gaitās u.c. Acīmredzot viduslaikos un vēlākajos gadsimtos aizsauli vairs neiztēlojās kā tiešu šīs dzīves paralēli ar analogām aktivitātēm, rūpēm un nepieciešamībām, bet tā vairāk līdzinājies “gaidīšanas vietai”, kur kapā līdzīgi dotajiem priekšmetiem bijusi vairs tikai simboliska nozīme. Pēc pētnieka domām, sākot ar viduslaikiem, nostiprinājies uzskats, ka mirušo uzturēšanās vieta ir saistīta ar kapiem.⁹⁹ Līdzīgi motīvi atrodami arī latviešu folkloras materiālā. Tautasdziesmās, pasākās un teikās viņsauli visai bieži identificē ar kapiem. Tāpat tā ir vieta, no kuras sākas ceļojums aizkapa pasaulē. Viņsaulē var iekļūt arī caur mežu, purvu, alu, aku u.c. Tā atrodas tepat – debesu, zemes un pazemes sfēras nav šķirtas. Arī priekšstats par soda (ciešanu) un prieku (svētlaimes) atrašanās vietu ir saplūdis.¹⁰⁰ Pasaku un teiku sižeti līdzinās Rietumeiropas viduslaiku viziju literatūras žanram, kur plaši apspēlēta ceļošana un pārbaudījumi aizkapa pasaulē. Viduslaiku aizkapa dzīves tēlojumos par paraugu izmantota reālās pasaules telpas izpratne un šīs zemes dzīves uztvere. Debess, elles un šķīstītavas lokalizācijā nav izslēgta to saistība ar šo pasauli. Paradīze salīdzināta ar nebeidzamu izpriecu, bet elle un šķīstītava – ar fizisku ciešanu vietu.¹⁰¹ Aizkapa pasaules aprakstos atrodams senāks ticējumu slānis arī attiecībā uz pārbaudījumiem, kas sagaida mirušos. Viņsaules ceļš klāts asiem akmeņiem, dzelkšņiem, ērkšķiem u.c., to nav iespējams šķērsot bez apaviem. Zināma saistība ar minēto uzskatu atrodama 13. gs. liturģista Vilhelma Duranda darbā *Rationale Divinorum Officiorum*, kurā norādīts, ka mirušajam zārkā jāliek apavi.¹⁰² Saprotams, ka baltu un somugru apdzīvotajā areālā saglabājas daudz vairāk arhaisku tradīciju un priekšstatu, par ko liecina krietni plašāks mirušajiem līdzīgi dotu priekšmetu klāsts. Iespējams, ka kapu piedevas tika uzlūktas par mirušā īpašumu vai tā daļu. To nepieciešamību noteica rūpes un bailes no mirušajiem, kā arī uzskats par dzīvo un mirušo kopienas ciešu saistību. Šīs pārlicības pirmsākumi meklējami jau aizvēsturē. Tomēr to nevar viennozīmīgi sasaistīt tikai ar pagānisko pasaules skatījumu. Ticība mirušo un dzīvo vienotībai bija aktuāla arī viduslaiku kristīgajā Eiropā.¹⁰³ Baznīcas mācību par svēto sadraudzību viduslaiku cilvēki interpretēja tiešā nozīmē, ar to saprotot, ka mirušie

ir klātesoši un līdzdarboties spējīgi šīs pasaules dzīves norisēs. Mirušie tika uzskatīti par pilntiesīgiem kopienas locekļiem, uz kuriem attiecās tādas pašas tiesību normas kā uz dzīvajiem. Citiem vārdiem, mirušie netika izslēgti no dzīvo vidus. Tos varēja arī sodīt, apglabājot bez garīdznieka svētības, profānās vietās, veicot dažādas manipulācijas ar mirušā ķermeni.¹⁰⁴ Iespējams, par līdzīgiem gadījumiem liecina Latvijas 14.–18. gs. kapsētās atsegtie apbedījumi, kuros mirušie guldīti neparastā veidā – uz vēdera, sāniem u.c.¹⁰⁵ Plašāka informācija par mirušo pārmācīšanu atrodama folkloras materiālā – tautas ticējumos, pasākās un teikās.¹⁰⁶ Abpusējo saistību pārtraukšana jeb atsvešināšanās no mirušajiem un to nošķiršana no dzīvo sfēras ir jaunāko laiku parādība. To veicināja vēlo viduslaiku, jauno laiku mēra epidēmijas, reformācijas un industrializācija atstātais iespaids, kā rezultātā pagaisa vai tika pārskatīti daudzi agrākie priekšstati.¹⁰⁷

Mācība par svēto sadraudzību radīja priekšnosacījumu Rietumeiropā viduslaikos un jauno laiku sākumā ievērotajai praksei mirušos apglabāt dzīvesvietās baznīcās un pie tām.¹⁰⁸ Latvijā šī tradīcija galvenokārt vērojama viduslaiku pilsētās un pilsētveida apmetnēs – miestos, kur pie baznīcām ierīkotās kapsētas atradās dzīvesvietu centrā.¹⁰⁹ Baznīca kļuva par sava veida “debesu valstības” simbolu, kas apvienoja mirušos un dzīvos. Kapsētas un kapu vietas tika uzlūktas par mirušo atdusas vietām, kur asociējās arī to klātbūtne.¹¹⁰ Mirušo uzturēšanās vietas identificēšana ar kapiem ir visai bieži sastopama atziņa latviešu tautasdziesmās, pasākās un teikās.¹¹¹ Šī pārliecība nebija pretrunā ar svēto kulta būtību. Svēto darbības sfēra un iespējas ir plašākas, tomēr arī to klātie tiek saskatīta relikvijās.¹¹² Iespējams, šī uzskata iespaidā saglabājās arī izpratne par mirušo kā vienotu veselumu. Dvēseli iztēlojās materializētā veidolā, kā sava veida cilvēka miesas dubultnieku, kuram piemīt miesai līdzīgas īpašības.¹¹³ Tāpat saskaņā ar vienkāršās tautas pārliecību pilnīgi netika šķirta cilvēka garīgā substance – dvēsele no miesas. It īpaši ķermeniskumu piedēvēja nedabiskā nāvē mirušajiem, pašnāvniekiem, ar nāvessodu sodītajiem u.c. Šo cilvēku dvēseles uzskatīja par pazudinātām, kuras nonāca ļauno garu varā un bija bīstamas dzīvajiem. Nelabā nāvē mirušie nevar rast mieru, tie apdraud un kaitē dzīvajiem. Pastāvēja uzskats, ka dažādu dēmonu darbības ietekmē cilvēki atrodas dzīves laikā, nāves brīdī un arī pēc tam. Pārliecība par velna un ļauno garu darbības dažādām izpausmēm saglabājās arī jaunajos laikos. Viduslaikos un arī vēlāk to izmantoja par ieganstu tā dēvētajām raganu un vilkaču medībām.¹¹⁴ Ļauno garu atbaidīšanai lietoja dažādus aizsarglīdzekļus (svētīto ūdeni, sāli, sveces u.c.). Uzskatīja, ka ļaunie gari baidās no dzelzs.¹¹⁵ Šīs funkcijas varēja pildīt arī agrāka laika atribūti – dažādi piekariņi u.c. Iespējams, ka Livonijā ļauno garu atbaidīšanai kalpoja dzīves laikā nēsātie un kapā līdzī dotie priekšmeti.

Dzīvo un mirušo ciešā saistība atspoguļojas arī mirušo pieminēšanas tradīcijās. Rūpes par mirušajiem varēja izpausties garīgā un materiālā līmenī. Saskaņā ar katoļu baznīcas mācību šķīstītavā nošķlūvušo dvēseļu pestīšanai ir nepieciešami aizlūgumi, dievkalpojumi (mises), ziedojumi. Viduslaikos valdīja pārliecība, ka mirušo likteni spēj mainīt tuvākmlēstības darbi. Tie izpaudās rūpēs par nabagiem, kurus uzlūkoja par starpniekiem un aizbildņiem Dieva priekšā. Ikdienā, bērēs un mirušo piemiņas dienās ubagiem izdalītās veltes var līdzēt “nabaga dvēselēm”, kas atrodas šķīstītavā. Pastāvēja uzskats, ka apgērbum un jebkuru citu lietu, ko atdod nabagajiem, mirušais var saņemt viņšaulē.¹¹⁶ Šādi priekšstati parādās arī latviešu pasākās un teikās.¹¹⁷ Ubagu mielošana tagadējā Latvijas teritorijā vairākkārt minēta 17., 18. gs. rakstītajos avotos.¹¹⁸ Visai bieži atzīmēta arī pārtikas ziedošana, dvēseļu mielošana kapsētās un sētās bērnu un mirušo piemiņas dienās.¹¹⁹ Pārtikas ziedošana un atstāšana apbedījumu vietās netika apkarota ortodoksālajā baznīcā. Savukārt latīņu rita (katoļu) baznīcas nostāja šajā ziņā bija kategoriska. Sākot ar 4. gs., baznīcas tēvi iestājās pret bērnu mielastu noturēšanu, bet atbalstīja ubagu mielošanu.¹²⁰ Neskatoties uz to, mielasts kā vienojošs simbols saglabājas viduslaiku kooperatīvajā sabiedrībā (cunftēs, ģildēs) un šaurākā – ģimenes lokā.¹²¹ Piemēram, Rīgas latviešu nastu nesēju brālības 1450. gada statūtos norādīts, ka kārtējie mielasti jārīko katru svētku dienu, lai šīs ģildes mirušos biedrus varētu pavadīt ar vigilijām (nakts dievkalpojumiem), dvēseles aizlūgumiem un upuriem.¹²² Rūpes par mirušajiem bija jāuzņemas tuvākajiem radniekiem vai korporatīvajām struktūrām. Ar to izskaidrojama atsevišķu vikāriju dibināšana un altāru ierīkošana pilsētu draudžu baznīcās. Lauku novados rūpes par mirušajiem varēja saglabāties arhaiskākā veidā – kā pārtikas ziedojumi kapsētās un pie kapelām, kas atradās tuvāko radnieku dzīvesvietu (ciemu) tuvumā.

Vēlme mirušos apglabāt dzīvesvietu tuvumā, nevis pie baznīcām ierīkotajās kapsētās liek domāt, ka Livonijas lauku iedzīvotāju izpratne par dzīvo un mirušo saistību pastāvējusi šaurākā, nevis visaptverošā nozīmē. Radniecības princips dominējis pār universālo priekšstatu – svēto sadraudzību.¹²³ Apstiprinājums šim pieņēmumam rodams Livonijas perioda un vēlāku laiku rakstītajos avotos.¹²⁴ Acīmredzot šī īpatnība skaidrojama ar teritoriāli plašajām draudzēm, kas izveidojās Livonijā un pastāvēja arī vēlāk. Rietumeiropas zemēs draudžu tīkls bija ievērojami intensīvāks, kādēļ draudze aptvēra nelielu teritoriju ar mazāku atsevišķu ciemu kopienu skaitu. Draudzei Rietumeiropā bija lielāka vienojošā nozīme. Iespējams, ka Livonijā līdzīga loma bija pagastu un muižu novadiem.¹²⁵ Neskatoties uz draudzes universālo raksturu, tomēr arī Rietumeiropā, apglabājot mirušos, radniecības princips netika ignorēts.¹²⁶ To neizslēdza arī kanoniskie likumi un baznīcu nolikumi.¹²⁷ Dzimtu kapu ierīkošana baznīcās un vēlāk ārpus

tām vairāk bija raksturīga sabiedrības augstāko aprindu vidū. Šādas kapu vietas Latvijas teritorijā veidojuši svešautieši, un acīmredzot pēc līdzīgiem principiem tādas pastāvējušas arī vietējiem iedzīvotājiem.¹²⁸

Sprīžot pēc Vidzemes 17., 18. gs. baznīcu vizitāciju protokoliem, pie baznīcām galvenokārt apglabāti tuvākās apkārtnes iedzīvotāji, savukārt attālākajos novados mirušo apbedīšana turpināta dzīvesvietu tuvumā agrāk ierīkotajās kapelās vai citās no jauna izraudzītās vietās.¹²⁹ Izvairīšanās no mirušo apbedīšanas pie baznīcām daļēji varētu būt skaidrojama ar izmaiņām teoloģiskajā mācībā, kas sekoja pēc reformācijas un nebija savietojama ar katoļu baznīcas koncepciju un arī senāko ticējumu slāni. Latvijas lauku iedzīvotājiem, kas 17., 18. gs. vēl atradās katolisko un nekristīgo tradīciju iespaidā, nebija pieņemama luterāņu baznīcas izpratne par mirušajiem un svēto kultu. Iespējams, vietējie iedzīvotāji nevarēja atrast pamatojumu nepieciešamībai mirušos apglabāt pie baznīcām ierīkotajās kapsētās, ja šeit vairs neatradās svēto relikvijas un netika noturēti aizlūgumi par mirušo dvēselēm. Saskaņā ar protestantu mācību ikviena cilvēka aizkapa dzīves liktenis tiek izšķirts, iestājoties nāvei. To nespēj mainīt dievkalpojumi, aizlūgumi un ziedojumi. Mirušā cilvēka dvēsele pastāv divas iespējas – vai nu tā nokļūst debesīs, vai ellē. Tādēļ nav nepieciešami aizlūgumi par mirušo dvēselēm šķīstītavā un ar to saistītā ziedojumu vākšana, atsevišķiem svētajiem vēltītu altāru un kapelu uzturēšana, ubagu mielošana u.c. Mirušo likteni nespēj mainīt dzīvie. Mirušo un dzīvo sfēras ir šķirtas, un starp tām nepastāv abpusēja saikne.¹³⁰ Vietējo iedzīvotāju vidū acīmredzot šāda nostāja bija sveša un nepieņemama, kas, protams, neveicināja mirušo apbedīšanas koncentrēšanu pie draudžu baznīcām ierīkotajās kapsētās. Tāpat 16.–18. gs. vairs nepastāvēja vienprātība jautājumā par kapsētas statusu. Pēc Mārtiņa Lutera ieskatiem, kapsētai vajadzēja būt klusai, estētiskai pārdomu vietai, šķirtai no ikdienas rosības un dzīvesvietām.¹³¹ Saskaņā ar reformatoru teoloģisko mācību nebija aktuāla mirušo apbedīšana baznīcās un pie tām. Vairs netika saskatīta atšķirība, vai mirušais tiek apglabāts iesvētītā zemē vai klajā laukā.¹³² Praksē tomēr kapsētu saistība ar dzīvesvietām un baznīcām luterāņu zemēs saglabājās, kaut ideoloģiski tā bija sarauta. Viduslaiku tradīciju iespaidā līdz pat 18./19. gs. mijai mirušos daudzviet turpināja apglabāt baznīcās un pie tām.¹³³ Latvijas teritorijā šī tradīcija nebija iedzīvināta un konsekventi netika ievērota jau viduslaikos. Pēc reformācijas minēto iemeslu dēļ panākt mirušo apbedīšanu pie baznīcām bija daudz grūtāk.

Vairāki arhaiski elementi, kā apbedīšana apgērbā, ar kapa piedevām, dzīvesvietu tuvumā, mirušo mielošana u.c., Latvijas teritorijā un daudzviet citur varēja saglabāties un transformēties viduslaiku reliģisko priekšstatu iespaidā. To sekmēja iepriekš minētie uzskati, kas pēc būtības bija radniecīgi un universāli reliģiskie priekšstati. Vēlo

viduslaiku pietāte un rūpes par mirušajiem nodrošināja sinkrētiska pasaules skatījuma veidošanos, kura noturība atspoguļojas 14.–18. gs. apbedīšanas tradīcijās.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ *Muižnieks V.* 14.–18. gs. apbedīšanas vietu pētniecības vēsture Latvijā // *Arheoloģija un etnogrāfija (turpmāk – AE).* – Rīga, 2005. – 22. laid. – 226.–254. lpp.
- ² Pamatiedzīvotāji jeb vietējie iedzīvotāji – iezemieši šeit lietoti kā sinonīmi viduslaiku rakstītajos avotos izmantotajiem apzīmējumiem: jaunkristītie (*neophiti*), laucinieki (*lantlude*), zemnieki (*geburen, rustici*) un nevāci (*undutschen*). *Šterns I.* Latvijas vēsture 1290–1500. – Rīga, 1997. – 606., 607. lpp.
- ³ *Indriķa hronika / No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri (turpmāk – IH).* – Rīga, 1993. – 451 lpp.; *Atskaņu hronika / No vidusaugšvācu valodas tulkojis V. Bisenieks; Ē. Mugurēviča, K. Kļaviņa komentāri.* – Rīga, 1998. – 387 lpp.; *Švābe A.* Senās Latvijas vēstures avoti. – Rīga, 1937. – I burtn. – 214 lpp.; Rīga, 1940. – II burtn. – 283 lpp.; u.c.
- ⁴ *Spekke A.* Latvieši un Livonija 16. gs. – Rīga, 1935. – 336 lpp.; *Kurtz E.* Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat. 1583–1614. – Rīga, 1925. – 254 S.; *Kleintjens J.* Latvijas vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos. I–II daļa. – Rīga, 1940–1941; *Bregžis K.* Baznīcu vizitāciju protokoli. – Rīga, 1931. – 136 lpp.; u.c.
- ⁵ *Mannhardt W.* Letto–preussische Götterlehre. – Rīga, 1936. – S. 271; *Vēlius N.* Baltu reliģijas ir mitoloģijas šaltiniai, II. – Vilnius, 2001. – P. 123–127.
- ⁶ *Vēlius N.* Baltu reliģijas ir mitoloģijas šaltiniai, II. – P. 199–202, 499–502.
- ⁷ *Kurtz E.* Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat 1583–1614. – S. 184; *Kleintjens J.* Latvijas vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos. II daļa. – 78., 107. lpp.; *Protocoll der Catholischen Kirchenvisitation in Livland vom Jahre 1613 // Bunge F.* Archiw für die Geschichte Liv-, Esth- und Curland. – Dorpat, 1842. – Bd. I. – S. 76, 77.
- ⁸ *Einhorn P.* Historia Lettica // Über die religiösen Vorstellungen der alter Völker in Liv- und Ehistland. – Rīga, 1857. – S. 32; *Einhorn P.* Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636 // Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv- und Ehistland. – Rīga, 1857. – S. 64; u.c.
- ⁹ *Mannhardt W.* Letto–preussische Götterlehre. – 674 S.; *Vēlius N.* Baltu reliģijas ir mitoloģijas šaltiniai, I. – Vilnius, 1996. – 742 p.; II. – Vilnius, 2001. – 821 p.; III. – Vilnius, 2003. – 840 p.; IV. – Vilnius, 2005. – 284 p.
- ¹⁰ *Adamovičs L.* Senlatviešu reliģija // Vēstures atziņas un tēlojumi. – Rīga, 1937. – 46.–51. lpp.; *Biezais H.* Die Religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen. – Uppsala, 1954. – S. 63–128; *Ambainis O.* Latviešu folkloristikas vēsture. – Rīga, 1989. – 125 lpp.
- ¹¹ *Biezais H.* Seno latviešu galvenās dievietes. – Rīga, 2006. – 13.–44. lpp.
- ¹² *Straubergs K.* Lettisk folkro om de döda // Nordiska Museets Hanlingar: 32. – Stockholm, 1949. – S. 24; *Straubergs K.* Pār deviņi novadiņi. – Rīga, 1995. – 283., 284. lpp.
- ¹³ *Adamovičs L.* Senlatviešu reliģija. – 60. lpp.
- ¹⁴ *Polis K.* Dievs un dvēsele kā reliģiozs priekšstats aizkristietisko latviešu tradīcijās. – Linkolna, 1962. – 261 lpp.

- ¹⁵ Turpat. – 191.–231. lpp.
- ¹⁶ *Dinzelbacher P.* Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – Freiburg; Basel; Wien, 1999. – 213 S.; *Grabmayer J.* Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – Köln; Weimar; Wien, 1999. – 293 S.; *Lecoutex C.* Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – Köln; Wien, 1987. – 306 S.; *Соболев А. Н.* Загробный мир по древнерусским представлениям // Мифология славян. – Санкт-Петербург, 2000. – 268 с.; *Седакова О. А.* Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. – Москва, 2004. – 319 с.; *Ле Гофф Ж.* Средневековый мир воображаемого. – Москва, 2001. – С. 114–171; у.с.
- ¹⁷ *Spekke A.* Latvieši un Livonija 16. gs. – 242. lpp.
- ¹⁸ *Brežgo B.* Kā XVI gs. vēsturnieki B. Vapovskis un M. Beļskis apraksta Latviju un latviešus // Sējējs. – 1939. – Nr. 10. – 1024. lpp.; *Spekke A.* Latvieši un Livonija 16. gs. – 286. lpp.; *Mannhardt W.* Letto-preussische Götterlehre. – S. 359, 457, 458; *Zeile P.* Ai, māte Latgale. Atskati Latgales vēsturē un kultūrvēsturē. – Talsi, 2001. – 190., 196. lpp.
- ¹⁹ *Šmits P.* Latviešu tautas ticējumi. – Rīga, 1940. – II daļa. – 788., 789. lpp.; III daļa. – 1272., 1279. lpp.
- ²⁰ *Никитина Г. Ф.* Систематика погребального обряда племен Черняховской культуры. – Москва, 1985. – С. 3, 79; *Fahlander F., Oestigaard T.* The Materiality of Death: Bodies, Burials, Beliefs. – England, 2008. – P. 6, 7.
- ²¹ *Никитина Г. Ф.* Систематика погребального обряда племен Черняховской культуры. – С. 3; *Седакова О. А.* Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. – С. 85–94; *Loze I., Graudonis J.* Apbedīšanas tradīcijas Latvijā pirmatnējās kopienas laikā // AE. – Rīga, 1970. – 9. laid. – 41. lpp.; *Ancelāne A.* Latviešu bērū ierāžas // Latviešu tautasdziesmas. Izlase. – Rīga, 1957. – III daļa. – 576. lpp.; *Berger P.* Religiöses Brauchtum im Umkreis der Sterbeliturgie in Deutschland // Forschungen zur Volkskunde begründet von Georg Schreiber herausgegeben von Bernhard Kötting und Alois Schröder. – Münster, 1966. – H. 41. – S. 11–13; *Панова Т. Д.* Царство смерти. Погребальный обряд средневековой Руси XI–XVI веков. – Москва, 2004. – С. 14, 15; у.с.
- ²² *Ван Геннеп А.* Обряды перехода. – Москва, 2002. – 198 с.; *Седакова О. А.* Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. – С. 31.
- ²³ *Fehring G. P.* Missions- und Kirchenwesen in archäologischer Sicht // Vorträge und Forschungen. Geschichtswissenschaft und Archäologie. Untersuchungen zur Siedlungs-, Wirtschafts- und Kirchengeschichte. – Sigmaringen, 1979. – Bd. XXII. – S. 547–591; *Valk H.* About the transitional period in the burial customs in the region of the Baltic Sea // Acta Visbyensia XI. – Visby, 1998. – P. 237–250; *Zoll-Adamkova H.* Wczesnośrednowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1971. – Cz. II. – 215 s.; *Gräslund A. S.* Pagan and Christian in the Age of Conversion // Proceedings of the Tenth Viking Congress Larkollen, Norway, 1985. – Oslo, 1987. – No. 9. – P. 81–94; у.с.
- ²⁴ *Valk H.* About the transitional period in the burial customs in the region of the Baltic Sea. – P. 237–250.

- ²⁵ Šturms E. Hroniku un senrakstu ziņas par baltu tautu bēru parašām 13. un 14. gs. // Tautas vēsturei. – Rīga, 1938. – 84.–110. lpp.; *Graudonis J.* Arheoloģiskie izrakumi Auru Agrāriešu kapulaukā // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1960. – Nr. 6. – 13.–26. lpp.; *Urtāns V.* Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem (13.–17. gs.) // AE. – Rīga, 1962. – 4. laid. – 26., 27. lpp.; Latvijas PSR arheoloģija. – Rīga, 1974. – 295.–300. lpp.; *Šnore E., Zariņa A.* Senā Sēlpils. – Rīga, 1980. – 217. lpp.; *Caune A.* Christentum und heidnischer Volksglaube in Lettland während des 13.–14. Jahrhunderts im Spiegel archäologischer Quellen // Rom und Byzanz im Norden. – Stuttgart, 1999. – Bd. II. – S. 69–80; *Tilko S.* Apbedišanas tradīcijas Doma viduslaiku kapsētā // Senā Rīga. – Rīga, 1998. – 273.–288. lpp.; u.c.
- ²⁶ Latvijas PSR arheoloģija. – 297. lpp.; *Radiņš A.* 10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // Latvijas Vēstures muzeja raksti. – Nr. 5. – Rīga, 1999. – 24., 25. lpp.; u.c.
- ²⁷ *Asaris J.* Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11.–13. gs. // AE. – Rīga, 1996. – 18. laid. – 39. lpp.; *Zariņa A.* Lībieši Daugavas lejtecē. Ieskats arheoloģiskajā materiālā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa (turpmāk – LZAV). – 1996. – Nr. 4/5. – 124. lpp.; *Radiņš A.* 10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. – 30., 31. lpp.; Sēļi un Sēlija. – Rīga, 2005. – 63., 64. lpp.; Zemgaļi senatnē. – Rīga, 2003. – 38. lpp.
- ²⁸ *Mugurēvičs Ē.* Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Mārtiņsalas kapulaukā 1973. gadā (glabājas Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē, VI AA 297); *Graudonis J.* Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Ikšķiles baznīcas kapos laika posmā no 1968. līdz 1973. gadam (glabājas Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē, VI AA 296).
- ²⁹ IH. – XXI: 4.
- ³⁰ *Хейзинга Й.* Осень средневековья. – Москва, 2004. – С. 172; *Wollgast S.* Zum Tod im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit // Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. – Berlin, 1992. – Bd. 132, H. 1. – S. 15.
- ³¹ IH. – VII: 3.
- ³² Vartberges Hermana Livonijas hronika / Ē. Mugurēviča tulkojums, priekšvārds un komentāri. – Rīga, 2005. – 141. lpp.
- ³³ *Šnore E.* Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. “Darvdedžos” // Senatne un Māksla (turpmāk – SM). – 1937. – Nr. 2. – 57.–64. lpp.
- ³⁴ Šturms E. Hroniku un senrakstu ziņas par baltu tautu bēru parašām 13. un 14. gs. – 93. lpp.
- ³⁵ *Šterns I.* Latvijas vēsture 1180–1290: Krustakari. – Rīga, 2002. – 600.–603. lpp.
- ³⁶ *Šterns I.* Latvijas vēsture 1290–1500. – Rīga, 1997. – 350.–369. lpp.
- ³⁷ *Arbusow L.* Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland. – Leipzig, 1921. – S. 50–60; *Adamovičs L.* Latvieši un katoļu baznīca // Latvieši. – Rīga, 2003. – 141. lpp.
- ³⁸ Latvijas PSR arheoloģija. – 296. lpp.; *Мугуревич Э.* Некоторые вопросы этнической истории Курземе в X–XIV веках // Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов. – Рига, 1970. – С. 30, 31; u.c.

- ³⁹ *Asaris J.* Pārskats par 1989. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Talsu rajona Lībagu c.p. Sārāju senkapos (glabājas LNV M Arheoloģijas nodaļas arhīvā, AA 584).
- ⁴⁰ *Muižnieks V.* 14., 15. gs. ugunskaņi Kurzemē // Pētījumi kuršu senatnē. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti. Nr. 14. – Rīga, 2008. – 43. lpp.
- ⁴¹ *Šturms E.* Zur Vorgeschichte der Liven // *Eurasia Septentrionalis Antiqua*. – Helsinki, 1936. – Bd. 10. – S. 47–51; *Mugurēvičs Ē.* Lībiešu izcelsmes un kultūras veidošanās problēmas // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls (turpmāk – LVIŽ). – 2006. – Nr. 4. – 24. lpp.; u.c.
- ⁴² *Šnore E.* Kuršu senlietu atradumi Rīgā // SM. – 1936. – Nr. 3. – 72., 73. lpp.; *Latviešu vēsture* / F. Baloža un A. Tentela redakcijā. – Rīga, 1938. – 1. sēj. – 139. lpp.; *Šnore E.* Dundagas kājauti // SM. – 1938. – Nr. 2. – 111.–119. lpp.; u.c.
- ⁴³ *Мугуревич Э.* Некоторые вопросы этнической истории Курземе в X–XIV веках. – С. 34.
- ⁴⁴ *Migne J. P.* *Patrologiae cursus completus*. – Paris, 1855. – T. 202. – P. 159; *Angenendt A.* *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*. – Darmstadt, 2000. – S. 438, 439; *Davril A., Thibodeau T. M.* *Gvillelmi Duranti Rationale Divinorum Officiorum III*. – Tvrnholti, 2000. – P. 99.
- ⁴⁵ Latvijas PSR arheoloģija. – 297. lpp.; *Мугуревич Э.* Проблемы формирования латышской народности в средневековье (по данным археологии) // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. – Вильнюс, 1985. – С. 63, 64.
- ⁴⁶ *Muižnieks V.* Kapu orientācija Latvijas teritorijas 14.–18. gs. apbedīšanas vietās // LVIŽ. – 2008. – Nr. 3. – 43. lpp.
- ⁴⁷ *Muižnieks V.* Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās // LVIŽ. – 2007. – Nr. 1. – 31.–59. lpp.
- ⁴⁸ *Radiņš A.* 10.–13. gadsimta senkaņi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. – 25.–27. lpp.
- ⁴⁹ *Muižnieks V., Vilcāne A.* Preiļu kapsēta un dažas apbedīšanas tradīcijas Latgalē 17. gs. otrajā pusē un 18. gs. // *Civitas et Castrum ad Mare Balticum*. – Rīga, 2002. – 559. lpp.
- ⁵⁰ *Muižnieks V.* Apbedīšanas tradīcijas Mārītiņsalas baznīcas kapsētā // AE. – Rīga, 2006. – 23. laid. – 177., 178. lpp.
- ⁵¹ Latvijas PSR arheoloģija. – 295., 296. lpp.
- ⁵² Turpat. – 297., 298. lpp.
- ⁵³ *Muižnieks V.* Arheoloģiskie pētījumi Puzes Lejaskroga kapsētā un viduslaiku apbedīšanas tradīcijas Ziemeļkurzemē // Ventspils muzeja raksti, III. – Rīga, 2003. – 94.–112. lpp.
- ⁵⁴ *Lazdiņa A.* Aizliegums latviešu un igauņu zemniekiem turēt ieročus zviedru laikos // Pagātne un tagadne. Vēstures skolotāju biedrības rakstu krājums. – Rīga, 1936. – 42., 43. lpp.; *Dunsdorfs E.* Mūžīgais latviešu karavīrs. – Melburna, 1967. – 114., 115. lpp.
- ⁵⁵ *Vaska B.* Dobeles riņķšakts un to ornaments (14.–17. gs.) // *Letonica*. – 2002. – Nr. 8. – 75.–94. lpp.
- ⁵⁶ *Žeiere I.* Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13.–18. gadsimtā. – Rīga, 2008. – 94., 95. lpp.
- ⁵⁷ Pelē mana ķēžu (oriģinālā – ķegsu) josta, pelē spangu vainadziņš: Vai bij mani mīļa Māra tautiņām pavēlejsi? (www.dainuskapis.lv: Nr. 10527, Kuldīgas apr.)

- ⁵⁸ *Vēliuss N.* Baltu religijas ir mitoloģijas šaltiniai, I. – P. 334; *Straubergs J.* Alūksnes mācītāja Dāvida Celaka ziņojumus konsistorijai par latviešu bērnu paražām 1664. g. // SM. – 1936. – Nr. 2. – 117–125. lpp.; *Einhorn P.* Widerlegunge der Abgötterey und nichtigen Aberglaubens 1627 // Über die religiösen Vorstellungen der alten Völker in Liv- und Ehstland. – Rīga, 1857. – S. 80; u.c.
- ⁵⁹ *Švābe A.* Straumes un avoti. – Rīga, 1938. – I daļa. – 35. lpp.
- ⁶⁰ *Fehring G. P.* Missions- und Kirchenwesen in archäologischer Sicht. – S. 568–570; *Angenendt A.* Das Frühmittelalter. – Stuttgart; Berlin; Köln, 2001. – S. 282, 283.
- ⁶¹ *Valk H.* Rural cemeteries of southern Estonia 1225–1800 AD. – Visby; Tartu, 2001. – P. 18, 19; *Fehring G. P.* Missions- und Kirchenwesen in archäologischer Sicht. – S. 565; *Angenendt A.* Das Frühmittelalter. – S. 279, 280, 370, 371; u.c.
- ⁶² Indriķa hronika. – Rīga, 1993. – 451 lpp.; *Kuujo E. O.* Die Rechtliche und Wirtschaftliche Stellung der Pfarrkircken in Alt-Livland // *Annales Academiae Scientiarum Fennicae.* – Helsinki, 1953. – Ser. B. – Tom. 79, 2. – S. 31–52; *Šterns I.* Draudžu baznīcas un latviešu reliģiskā dzīve pirms reformācijas // Archīvs (Melburna). – 1973. – 1. sēj. – 13.–42. lpp.
- ⁶³ *Hildebrand H.* Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. – Reval, 1881. – Bd. VII. – Doc. Nr. 690, 29.
- ⁶⁴ *Bregžis K.* Baznīcu vizitāciju protokoli. – 136 lpp.
- ⁶⁵ *Westren-Doll A.* “Abgötterey” zu Ausgang der schwedischen und Beginn der russischen Zeit // Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1925. – Tartu (Dorpat), 1926. – S. 22–24; *Valk H.* Rural cemeteries of southern Estonia 1225–1800 AD. – P. 94–98; *Muižnieks V.* Baznīcas apbedīšanas vietas Rietumvidzemē 13.–18. gs. // LZAV. – 2003. – Nr. 5/6. – 16.–19. lpp.
- ⁶⁶ *Hildebrand H.* Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. – Reval, 1881. – Bd. VII. – Doc. Nr. 690, 19.
- ⁶⁷ *Hausmann R.* Auserkirchliche Begräbnisplätze im Estlande in christlicher Zeit // Separatabdruck aus der Illustr. Beilage d. Rig. Rundsch. – Rīga, 1902. – Nr. 11. – S. 3–20; *Valk H.* Rural cemeteries of southern Estonia 1225–1800 AD. – P. 101–104.
- ⁶⁸ *Sehling E.* Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 53, 104, 105; *Einhorn P.* Historia Lettica. – S. 30, 32; *Einhorn P.* Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636. – S. 63, 70; *Bregžis K.* Baznīcu vizitāciju protokoli. – 136 lpp.; *Adamovičs L.* Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710–1740. – Rīga, 1933. – 456. lpp.
- ⁶⁹ *Bregžis K.* Baznīcu vizitāciju protokoli. – 136 lpp.
- ⁷⁰ Turpat. – 36., 44., 57., 79., 80. lpp.
- ⁷¹ Kurzemes 17., 18. gs. baznīcu vizitāciju protokolos, līdzīgi kā Vidzemē, visai bieži norādīts, ka mirušie jāapbedī draudžu kapsētās, nevis citās vietās. *Strods H.* Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veids un tradīciju apskats // AE. – Rīga, 1970. – 9. laid. – 101. lpp.
- ⁷² *Muižnieks V.* Pārskats par 2004. gada arheoloģisko pieminekļu apzināšanas ekspedīciju Kurzemē (glabājas Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē).

- ⁷³ *Kosman M.* Drogi zaniku pogaństwa u bałtów. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1976. – S. 66–71; *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579) // Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae I.* – Vilnius, 1998. – P. 20, 74, 120, 268; *Mannhardt W.* Letto–preussische Götterlehre. – S. 428, 429.
- ⁷⁴ *Campe P.* Begräbnisstätten und Friedhöfe Lettlands // *Baltische Hefte.* – 1956. – S. 20.
- ⁷⁵ *Урбанавичиус В.* Материальная и духовная культура сельского населения Литвы в XIV–XVII вв. (автореферат). – Вильнюс, 1967; *Žulkus V.* Heidentum und Christentum in Litauen im 10.–16. Jahrhundert // *Rom und Byzanz im Norden.* – Stuttgart, 1999. – Bd. II. – S. 143–161; *Valk H.* Rural cemeteries of southern Estonia 1225–1800 AD; *Svetikas E.* Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai. – Vilnius, 2003.
- ⁷⁶ *Zemītis G.* Ar bronzu apkaltie lāča naga piekariņi Latvijas arheoloģiskajā materiālā // *Ornaments un simbols Latvijas aizvēsturē.* – Rīga, 2004. – 68.–71. lpp.
- ⁷⁷ *Hering E.* Der Deutsche Ritterorden. – Leipzig, 1943. – S. 48.
- ⁷⁸ *Vēlius N.* Baltu reliģijās ir mitoloģijas šaltiniai, II. – P. 373, 483, 511.
- ⁷⁹ *Gimbutienė M.* Die Bestattung in Litauen in der vorgeschichtlichen Zeit. – Tübingen, 1946. – S. 141, 142, 150, 151.
- ⁸⁰ *Berga T.* Numismātika par Latvijas senatni. – Rīga, 1992. – 44.–46. lpp.
- ⁸¹ *Muižnieks V.* Apbedīšanas tradīcijas Mārtiņšalas baznīcas kapsētā. – 176., 177. lpp.
- ⁸² *Biezais H.* Seno latviešu galvenās dievietes. – 159., 160. lpp.
- ⁸³ *Švābe A.* Pagasta vēsture, I. – Rīga, 1926. – 41.–71. lpp.; *Kuujo E. O.* Die Rechtliche und Wirtschaftliche Stellung der Pfarrkirchen in Alt-Livland. – S. 118–142; *Jensch G.* Livländische und kurländische Jahrmärkte im 17. Jahrhundert // *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga.* – Riga, 1931/1932. – S. 24–30.
- ⁸⁴ *Bregžis K.* Baznīcu vizitāciju protokoli. – 136 lpp.
- ⁸⁵ *Adamovičs L.* Latvieši un katoļu baznīca. – 145. lpp.; *Straubergs K.* Latviešu buramie vārdi. – Rīga, 1939. – I daļa. – 48.–50. lpp.
- ⁸⁶ *Biezais H.* Seno latviešu galvenās dievietes. – 68., 69. lpp.; *Johansons A.* Tennis und das altlettische Schweinfest // *Baltische Hefte.* – Hirschheydt, 1961. – Nr. 4. – S. 208.
- ⁸⁷ *Einhorn P.* Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636. – S. 51; *Lācis M.* Latvieši un luterāņu baznīca 17. gs. Vidzemē // *Valsts arhīva raksti.* – Rīga, 1935. – Sērija B. Pētījumi I. – 57.–77. lpp.; *Westren-Doll A.* “Abgötterey” zu Ausgang der schwedischen und Beginn der russischen Zeit. – S. 5–25; u.c.
- ⁸⁸ *Adamovičs L.* Latvieši un evaņģēliskā baznīca // *Latvieši.* – Rīga, 2003. – 179., 180. lpp.; *Johansons A.* Latvijas kultūras vēsture 1710–1800. – Stockholm, 1975. – 247.–318. lpp.
- ⁸⁹ *Šterns I.* Latvijas vēsture 1290–1500. – 60. lpp.
- ⁹⁰ *Adamovičs L.* Latvieši un evaņģēliskā baznīca. – 179., 180. lpp.; *Strods H.* Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veids un tradīciju apskats. – 105. lpp.; u.c.
- ⁹¹ *Schmiedt F. S.* Die Sachkultur des Mittelalters im Lichte der archäologischen Funde // *Europäische Hochschulschriften.* – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien, 1993. – Bd. 42. – S. 230–232; *Wittkopp B.* Beigabenlose Neuziet? Tracht- und Beigabensitte auf einem Dorffriedhof der Renaissance- und Barockzeit in Brandenburg // *Χρόνος.* Beiträge zur

- Prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel 1997. – S. 809–817; *Michas U.* Geschichte aus der Gruft. Ausgrabungen in der Marienkirche, Berlin-Mitte // Archäologie in Berlin und Brandenburg 2003. – Berlin, 2004. – S. 131, 132; *Kersting Th., Schmahlfeldt K.* „...auf Christi Tod abscheiden ..“. Frühneuzeitliche Totenbrauchtum in Caputh, Lkr. Potsdam-Mittelmark // Archäologie in Berlin und Brandenburg 2003. – Berlin, 2004. – S. 140–142; *Petzold U.* Letztes Geschirr. Neuzeitliche Bestattungen mit Beigaben auf dem Weinberg im Cottbus // Archäologie in Berlin und Brandenburg 2003. – Berlin, 2004. – S. 143–145.
- ⁹² *Valk H.* Artefacts in Estonian Urban Churchyards: Reflections on Different Traditions and Ideologies // Der Ostseeraum und Kontinentaleuropa 1100–1600 Einflußnahme-Rezeption-Wandel. – Schwerin, 2004. – P. 103–112.
- ⁹³ *Dinzelbacher P.* Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – S. 26, 36–39; *Gurjewitsch A. J.* Himmlisches und irdisches Leben. – Leipzig, 1997. – S. 129–131; *Ле Гофф Ж.* Средневековый мир воображаемого. – С. 151; u.c.
- ⁹⁴ *Dinzelbacher P.* Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – S. 59–118; *Ле Гофф Ж.* Средневековый мир воображаемого. – С. 114–154.
- ⁹⁵ *Dinzelbacher P.* „Verba hec tam mistica ex ore tam ydiote glebonis“ Selbstaussagen der Volkes über seinen Glauben – unter besonderer Berücksichtigung der Offenbarungsliteratur und der Vision Gottschalks // Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte. Volksreligion im hohem und spätem Mittelalter. – Paderborn; München; Wien; Zürich, 1990. – H. 13. – S. 96–99.
- ⁹⁶ *Dinzelbacher P.* Klassen und Hierarchien im Jenseits // *Miscellanea Mediaevalia*. Soziale Ordnung im Selbverständnis des Mittelalters. – Berlin; New York, 1979. – Bd. 12/1. – S. 20–40.
- ⁹⁷ *Grabmayer J.* Zwischen Diesseits und Jensaits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – S. 51, 52; *Oexle O. G.* Mahl und Spende im mittelalterlichen Totenkult // Frühmittelalterliche Studien. – Berlin; New York, 1984. – S. 420; *Dinzelbacher P.* Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – S. 35.
- ⁹⁸ *Vēliuss N.* Baltu reliģijos ir mitoloģijos šaltiniai, I. – P. 334, 556; *Kurtz E.* Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat. 1583–1614. – S. 184; *Einhorn P.* Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636. – S. 62; u.c.
- ⁹⁹ *Valk H.* Rural cemeteries of southern Estonia 1225–1800 AD. – P. 92–94.
- ¹⁰⁰ *Zicāns E.* Die Ewigkeitsahnung im lettischen Volksglauben // *Studia Theologica* II. – Rīga, 1940. – S. 41–63; *Straubergs K.* Viņa saule // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. – 1922. – Nr. 6. – 604.–618. lpp.; *Adamovičs L.* Senlatviešu pasaules ainava // *Latvijas Universitātes raksti. Teoloģijas fakultātes sērija*. – Rīga, 1938/1940. – I sēj. – Nr. 1. – 28.–38. lpp.
- ¹⁰¹ *Dinzelbacher P.* Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – S. 20–26, 59–153; *Ле Гофф Ж.* Средневековый мир воображаемого. – С. 114–154.
- ¹⁰² *Dinzelbacher P.* „Verba hec tam mistica ex ore tam ydiote glebonis“ Selbstaussagen der Volkes über seinen Glauben – unter besonderer Berücksich-

- tigung der Offenbarungsliteratur und der Vision Gottschalks. – S. 79–93; *Grabmayer J.* Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – S. 52, 53.
- ¹⁰³ *Oexle O. G.* Die Gegenwart der Toten // *Death in the Middle Ages / Ed. by H. Braet and W. Verbeke.* – Leuven Univ. Press, 1983. – S. 19–77; *Lecoutex C.* Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – 306 S.
- ¹⁰⁴ *Oexle O. G.* Die Gegenwart der Toten. – S. 33; *Kyll N.* Die Bestattung der Toten mit dem Gesicht nach unten // *Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst der Trierer Landes und seiner Nachbargebiete.* – 1964. – Jahrgang 27. – S. 168–183; *Lecoutex C.* Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – 306 S.; u.c.
- ¹⁰⁵ *Muižnieks V.* Neparasti guldīti mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās. – 31.–59. lpp.
- ¹⁰⁶ *Šmits P.* Latviešu tautas ticējumi. – Rīga, 1940. – III sēj. – 1286. lpp.; *Lerchis-Puškaitis A.* Latviešu tautas teikas un pasakas. – Cēsis, 1903. – VII daļa. – 133.–135., 151., 154., 159. lpp.; u.c.
- ¹⁰⁷ *Oexle O. G.* Mahl und Spende im mittelalterlichen Totenkult. – S. 414, 415; *Oexle O. G.* Memoria als Kultur // *Memoria als Kultur.* – Göttingen, 1995. – S. 54–57; *Koslofsky C.* Die Trennung der Lebenden von den Toten: Friedhofverlegungen und die Reformation in Leipzig, 1536 // *Memoria als Kultur.* – Göttingen, 1995. – S. 335–385; *Angenendt A.* Heilige und Reliquien: die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. – München, 1997. – S. 261–270, 335, 336.
- ¹⁰⁸ *Kötting B.* Der Frühchristliche Reliquienkult und die Bestattung im Kirchengebäude. – Köln; Opladen, 1964. – 77 S.; *Angenendt A.* Das Frühmittelalter. – S. 59, 186–188, 279, 280, 338–340.
- ¹⁰⁹ *Muižnieks V.* Baznīcas apbedīšanas vietas Rietumvidzemē 13.–18. gs. – 10.–34. lpp.
- ¹¹⁰ *Oexle O. G.* Die Gegenwart der Toten. – S. 56, 57; *Dinzelbacher P.* Die letzten Dinge. Himmel, Hölle, Fegefeuer im Mittelalter. – S. 34, 35; *Gurjewitsch A. J.* Himmlisches und irdisches Leben. – S. 131; u.c.
- ¹¹¹ *Zicāns E.* Die Ewigkeitsahnung im lettischen Volksglauben. – S. 42, 43, 53; *Adamovičs L.* Tautas dziesmas par debesu kāpnēm // *Latvijas Universitātes raksti. Teoloģijas fakultātes sērija.* – Rīga, 1938/1940. – I sēj. – Nr. 6. – 447. lpp.; u.c.
- ¹¹² *Oexle O. G.* Die Gegenwart der Toten. – S. 30; *Angenendt A.* Heilige und Reliquien: die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. – S. 128, 335.
- ¹¹³ *Dinzelbacher P.* Europäische Mentalitätsgeschichte. – Stuttgart, 1993. – S. 168, 169, 172, 173; *Angenendt A.* Heilige und Reliquien: die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. – S. 102–115.
- ¹¹⁴ *Lecoutex C.* Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – 306 S.; *Grabmayer J.* Zwischen Diesseits und Jenseits. Oberrheinische Chroniken als Quellen zur Kulturgeschichte des späten Mittelalters. – S. 133–143; *Straubergs K.* Latviešu buramie vārdi. I–II daļa. – Rīga, 1939–1941.
- ¹¹⁵ *Dinzelbacher P.* Europäische Mentalitätsgeschichte. – S. 288–290; *Lecoutex C.* Geschichte der Gespenster und Wiedergänger im Mittelalter. – S. 165; *Straubergs K.* Latviešu buramie vārdi. II daļa. – 538. lpp.

- ¹¹⁶ *Dinzelbacher P.* "Verba hec tam mistica ex ore tam ydiote glebonis" Selbstaussagen der Volkes über seinen Glauben – unter besonderer Berücksichtigung der Offenbarungsliteratur und der Vision Gottschalks. – S. 82, 83.
- ¹¹⁷ "Reiz dzīvoja skops puisis, kas bija sakrājis daudz naudas, bet tomēr mērdējās badā un arī nabagiem nekā neatmeta. Viņš reiz nomiris un aizgājis viņā dzīvē un izsaucis: "Kur mans naudas pods!" Tie, kas tur bija, ielika naudu sietā, no kura izkrita tikai viens vērdiņš, ko no pārskatīšanās viņš bija kādam nabagam iedevis." – *Šmits P.* Latviešu pasakas un teikas. – Rīga, 1936. – XIV sēj. – 356. lpp.
- ¹¹⁸ *Bregžis K.* Baznīcu vizitāciju protokoli. – 47., 62., 99., 112. u.c. lpp.; *Straubergs I.* Alūksnes mācītāja Dāvida Celaka ziņojums konsistorijai par latviešu bērnu paražām 1664. g. – 122. lpp.
- ¹¹⁹ Jāatzīmē, ka abas tradīcijas – ubagu mielošana un pārtikas ziedošana – bija saplūdušas. Vidzemes baznīcu 17., 18. gs. vizitāciju protokolos vairākkārt norādīts, ka mirušo mielasti rīkoti Visu svēto dienā. *Bregžis K.* Baznīcu vizitāciju protokoli. – 47., 62., 106., 128. lpp.
- ¹²⁰ *Oexle O. G.* Mahl und Spende im mittelalterlichen Totenkult. – S. 408, 409.
- ¹²¹ Turpat. – 409.–413., 415.–420. lpp.; *Angenendt A.* Heilige und Reliquien: die Geschichte ihres Kultes vom frühen Christentum bis zur Gegenwart. – S. 112; *Löffler P.* Studien zum Totenbrauchtum in den Gilden, Bruderschaften und Nachbarschaften Westfalens vom Ende des 15. bis zum Ende des 19. Jh. // Forschungen zur Volkskunde begründet von Georg Schreiber. – Münster, 1975. – H. 47. – S. 247–291.
- ¹²² *Stieda W., Mettig C.* Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621. – Riga, 1896. – S. 414.
- ¹²³ *Valk H.* Rural cemeteries of southern Estonia 1225–1800 AD. – P. 100; *Adamovičs L.* Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710–1740. – Rīga, 1933. – 460., 486. lpp.
- ¹²⁴ *Hildebrand H.* Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. – Reval, 1881. – Bd. VII. – Doc. Nr. 690, 19; *Bregžis K.* Baznīcu vizitācijas protokoli. – 136 lpp. Dāvida Gergkes 1587. gada ziņojumā par baznīcas stāvokli Grobiņas novadā norādīts, ka Liepājas draudzes nevācu iedzīvotāji savus mirušos apbedī vecās baznīcas vietā, jo viņi vēlas būt aplabāti tur, kur atrodas viņu senči. – *Seraphim A.* David Gergkes Bericht über das Kirchenwesen im Grobinschen Kreise (der damals im Pfandbesitze des Markgrafen Georg Friedrich von Brandenburg war) an Markgraf Georg Friedrich von Brandenburg, Administrator von Preußen, d. 20. Juli 1587 // Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1896. – Mitau, 1897. – S. 45.
- ¹²⁵ Vidzemes baznīcu 17., 18. gs. vizitāciju protokolos atrodamas norādes, ka katram pagastam ir bijusi sava apbedīšanas vieta. Tāpat kapelu vietas bieži minētas pie muižām. – *Bregžis K.* Baznīcu vizitācijas protokoli. – 136 lpp. Baltazars Rusovs 1584. gadā publicētajā Livonijas hronikā norādījis, ka bija muižnieki, kuri, gribēdami glābt savu zemnieku dvēseles, turējuši muižās uz sava rēķina mācītājus – nevācu valodas pratējus. – *Baltazars Rusovs.* Livonijas kronika / Tulkojis cand. hist. Ed. Veispals. – Rīga, 1926. – 65. lpp.

- ¹²⁶ *Derwein H.* Geschichte des Christlichen Friedhofs in Deutschland. – Frankfurt am Main, 1931. – S. 139–149.
- ¹²⁷ *Lex P.* Das kirchliche Begräbnisrecht (historisch–kanonisch dargestellt). – Regensburg, 1904. – S. 35–44; *Grün H.* Der deutsche Friedhof im 16. Jahrhundert // Hessische Blätter für Volkskunde. – Sissen, 1926. – Bd. XXIV. – S. 76, 77.
- ¹²⁸ *Sehling E.* Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. – Leipzig, 1913. – Bd. 5. – S. 104, 105; *Agenda ministrorum ecclesiae evangelicae in districtu Piltinensi.* – Königsberg, 1756. – S. 46, 47; *Pētersone P.* Rīgas Doma baznīcas tiesu protokolu grāmatas – vēstures avots // Latvijas Arhīvi. – 2001. – Nr. 4. – 27., 28. lpp.; u.c.
- ¹²⁹ Piemēram, 1640. un 1641. gada Madlienas un Piebalgas draudzes baznīcu vizitāciju protokolos norādīts, ka tikai tie, kas dzīvo baznīcas tuvumā, mirušos apbedī kapsētā (*Kirchof bergraben*), no draudzes attālākos novados mirušie tiek guldīti bez mācītāja ziņas. – *Mannhardt W.* Letto–preussiche Götterlehre. – S. 500.
- ¹³⁰ *Hemnic M.* Enhiridions. Kristīgās mācības rokasgrāmata. – ASV, 2000. – 142.–145., 151.–155. lpp.
- ¹³¹ *D. Martin Luthers Werke.* – Weimar, 1901. – Bd. 23. – S. 375.
- ¹³² *Koslofsky C.* Die Trennung der Lebenden von den Toten: Friedhofverlegungen und die Reformation in Leipzig, 1536. – S. 344.
- ¹³³ *Bauer F.* Von Tod und Bestattung in Alter und Neuer Zeit // Historische Zeitschrift. – München, 1992. – Bd. 254. – S. 6, 7; *Grün H.* Der deutsche Friedhof im 16. Jahrhundert. – S. 64–97; *Derwein H.* Geschichte des Christlichen Friedhofs in Deutschland. – S. 68–94, 101.

Vitolds Muižnieks

ARCHÄOLOGISCHE ZEUGNISSE ÜBER DIE BESTATTUNGSSITTEN DES 14.–18. JH. AUF DEM TERRITORIUM DES HEUTIGEN LETTLANDS

Zusammenfassung

Die Bestattungsstätten des 14.–18. Jh. bilden eine Sondergruppe der archäologischen Denkmäler, die wesentliche Informationen zur Erforschung der materiellen und geistlichen Kultur des Mittelalters und der Neuzeit geben. Bisher wurden die verschiedenen Aspekte des religiösen Lebens des Mittelalters und der Neuzeit hauptsächlich auf Grund der schriftlichen Quellen und der Folklore analysiert. Das archäologische Material wurde meist nur in den Forschungen der Archäologen verwandt. Dies erklärt sich teilweise dadurch, dass sogar bis in die zweite Hälfte des 20. Jh. das archäologische Material über die Bestattungsstätten des 14.–18. Jh. nicht ausreichend war,

um Folgerungen zu ziehen. Die Erforschung der religiösen Sitten war auch nach dem Zweiten Weltkrieg in der Sowjetunion kein aktuelles und gefördertes Forschungsthema. Damals wurde größere Aufmerksamkeit der materiellen Kultur, den ethnischen Prozessen und den wirtschaftlichen Fragen gewidmet. Heute ist eine ziemlich reiche Sammlung archäologischen Materials vorhanden, um verschiedene Aspekte der materiellen und geistlichen Kultur in einer bestimmten Periode in einer Region und auf dem ganzen Territorium des heutigen Lettlands zu analysieren.

In den Untersuchungen der Archäologen, Ethnografen und Volkskundler werden die Bestattungssitten gewöhnlich durch die Gesamtheit des Volksglaubens und der verschiedener Normen erklärt, die beim Eintritt des Todes, während der Vorbereitung der Bestattung und der Bestattung selbst sowie dem Gedächtnis der Verstorbenen beachtet werden. Aus dem archäologischen Material ist die Abfolge des Rituals, die Motivation und viele andere Faktoren nicht direkt ersichtlich. Bei den Ausgrabungen begegnen wir bereits dem Resultat – einem abgeschlossenen Prozess, der bis heute statisch – unverändert geblieben ist. Die aufgedeckten Bestattungen und gewonnenen Funde sind aber an sich objektive Hinweise, die die Bestattungssitten einer bestimmten Periode, die materielle Kultur, die ethnische Zugehörigkeit u.a. widerspiegeln. Auf Grund einzelner Normen, die bei der Bestattung der Toten beachtet wurden, kann man auch über die Ereignisse des geistlichen Lebens urteilen.

Bei der Analyse der Bestattungssitten der betrachteten Periode ist der Einfluss des christlichen Glaubens zu beachten. In den Arbeiten der Historiker und der Archäologen werden folgende Merkmale als Einfluss des christlichen Glaubens auf die Bestattungssitten betrachtet – keine Feuerbestattung oder die Inhumifizierung der Toten, die Graborientierung nach Westen mit Blick nach Osten, die Bestattung im Leichentuch ohne Grabbeilagen, die Bestattung der Toten in Kirchen und in geweihten Kirchhöfen. Diese Kriterien entsprechen den Normen der Kirche des Mittelalters und der Neuzeit, die sich nach der Christianisierung allmählich in vielen Ländern in den Bestattungssitten einbürgerten. Mit ihrer Hilfe wird die Dynamik der Ausbreitung des christlichen Glaubens und dessen Einfluss gemessen. Die erwähnten Merkmale gelten auch der Beschreibung der Bestattungssitten des Mittelalters und der Neuzeit auf dem Territorium heutigen Lettlands.

Das archäologische Material lässt den Einfluss der Christianisierung auf die Bestattungssitten seit der Wende des 12.–13. Jh. feststellen. Von der Stabilisierung verschiedener Normen kann man aber erst seit dem 15. Jh. sprechen, als die W-Orientierung zu dominieren begann, als die Toten nicht verbrannt wurden und die Kirchhöfe und Friedhöfe zum dominierenden Ort der Bestattungen wurden. Parallel zu diesen Veränderungen wurde im Mittelalter und auch später die vorgeschichtliche Sitte geerbt, die Toten bekleidet und mit Grabbeilagen

zu bestatten. Die Verstorbenen wurden aber nicht konsequent in geweihten Bestattungsstätten, sondern auch an anderen Orten begraben. In diesem Sinne folgten keine wesentlichen Veränderungen nach der Reformation und der Gegenreformation im 16.–18. Jh. Das Festhalten an einzelnen Bestattungssitten in ländlichen Gebieten ist wahrscheinlich durch den synkretischen Charakter des religiösen Lebens der Einheimischen zu erklären, der sich in Lettland im Mittelalter bildete und in den späteren Jahrhunderten erhalten blieb. Die Bestattung mit Grabbeilagen und abseits von kirchlichen Plätzen ist als eine lokale Sonderheit zu betrachten, die auch in den Nachbarländern (Litauen, Estland, Preußen) zu beobachten ist.

Offensichtlich kann man die Situation in Baltikum nicht direkt mit Westeuropa vergleichen und alle hier in der Forschung des religiösen Lebens verwendeten Kriterien für absolut halten. Der Verlauf der Christianisierung und die Voraussetzungen waren unterschiedlich zwischen den Völkern und Ländern. Die christliche Kirche entwickelte sich auf der Basis der früheren religiösen Vorstellungen (jüdischen, antiken, germanischen, slawischen u.a.), indem sie in jeder Region ihre Besonderheiten erhalten hat. Die Balten und Finnougren wurden verhältnismäßig spät christianisiert – in einer Zeit, als der christliche Glauben im restlichen Europa bereits mehrere Jahrhunderte die herrschende Religion gewesen war. Das erklärt die lange Festigkeit der alten Sitten und Vorstellungen, die andersort unter dem Einfluss der weltlichen und kirchlichen Macht bereits transformiert oder verschwunden war. Auf jeden Fall folgten in keinem Land nach der Christianisierung sofortige Veränderungen in der Denkweise der Menschen und in ihren religiösen Vorstellungen. Parallel zur christlichen Lehre herrschten lange Zeit die älteren Sitten vor. Mehrere archaische Elemente wie Materialisierung der Seele, Dämonisierung der vorzeitig und unter bösen Umständen Gestorbener, Sorge um die Toten, ihre Aufnahme als vollberechtigte Mitglieder der Gesellschaft u.a. erhielten sich in Livland und hatten Bestand auch im restlichen christlichen Europa. Diese gewissermaßen universellen Vorstellungen wurden im Mittelalter der christlichen Lehre unterstellt. Im Hoch- und Spätmittelalter bestanden besonders günstige Voraussetzungen (die Formierung der Idee des Fegefeuers, verstärkte Sorge für die Verstorbenen), die die Verschmelzung des Volksglaubens mit der Lehre der Kirche förderten. Offensichtlich zeugt die Festigkeit der archaischen Traditionen (die Bestattung in Bekleidung mit Grabbeilagen und in der Nähe der Siedlungen, das Totenmahl u.a.) in baltischen und finnougriischen Ländern von regionalen Unterschieden, die unter dem Einfluss des christlichen Glaubens transformierten und sich bewahrten.

Übersetzung aus dem Lettischen von *Inga Aleinikova*

Iesniegts 31.03.2009.